

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԲԵՄԻՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔԸ

Պարզ է թէ բեմը, այսինքն քրիստոնէական քարոզութեան զաղափարն ու զործը, մեր մէջ տակաւին հեռու է իր բուն նշանակութեան համապատասխան աստիճանի մը վրայ ըմբռնուելէ:

Եւ ասիկա՝ ոչ թէ որովհետեւ — ինչպէս պիտի ուզէին զուցէ մտածել ու մանք — կենդանի խօսքը, տեղի տուած ըլլալով ծէսին, իբր թէ քան զայն աւելի յետեալ դիրքի մը վրայ կը գտնուի մեր կրօնական պաշտամունքին մէջ, այլ որովհետեւ յարգանքի այս զգացումը, զոր մեր երբեմնի հաւատաւոր սերունդները, վաղնջական ժամանակներէ սկսեալ մինչև դեռ նախորդ դարու կէսերը, սովոր էին տածել անոր նկատմամբ, կը թուի բաւական բան կորսնցուցած ըլլալ իր հին թափէն և ջերմութենէն:

Բեմը, ներկայիս, իրեն արժանի պատկառանքին առարկայ չէ մեր մէջ. այս է իրականութիւնը, և կարելի չէ և ոչ ալ ներելի՝ սքօղել այս վիճակը:

Ունկնդիրներ քարոզի կը վազեն՝ ոչ այնքան կարծես կրօնական ճշմարտութեան ծարաւէն մղուած, ոչ թէ Աւետարանի բարոյականէն հոգեւոր սնունդ ընդունելու իղձով և զիտակցութեամբ, այլ ամենամեծ մասամբ «վասն հետաքրքրութեան», կամ, առ առաւելն, լսելու վայելքին համար լոկ: Ու քարոզիչները, սկսած թէ ունակօրէն... , այլ ևս ընտելացած զոգցես հանգամանքներու այս դրութեան, բեմ կ'ենեն կամ կը դառնան ժողովուրդին, անխօս մնացած ըլլալու ստղտանքին դէմ կարենալու համար միայն յետոյ չքմեղել ինքզինքնին:

Երկուստեք է այսպէս թերացումը կամ զանցառութիւնը. հաւատքի ակնածանքով չէ առ հասարակ որ կը կատարուի ունկնդրութիւնը. ու ներշնչումի կրակէն չէ ընդհանրապէս որ քարոզիչը կը ստանայ «կենաց բան» ին ոգևորութիւնը: Վասնզի, քարոզը, թէև տակաւին պաշտամունքին մէջ հիւսուած իրապէս, դադրած է իսկապէս աստուածաշնորհութեան մաս կազմելէ:

Այդպէս չէր տակաւին յիսնամեակ մը առաջ, երբ ժողովուրդը բարեպաշտութեամբ եւ զունդազունդ կը դիմէր եկեղեցի, լսելու համար Աստուծոյ խօսքը, որ ուրիշ բան չէր այն ատեն հաւատացեալին համար, եթէ ոչ մշակուած մը այն հոգեվիճակին, զոր աղօթքը, խորհուրդը, արարողութիւնը կամ ծէսը յառաջ կը բերէին սիրտերուն մէջ, ուրիշ բառերով՝ հաւատքին լուսաւորումը:

համոզումին միջոցաւ, պատճառաբանեալ վերլուծութեամբը և սրտազրաւ ընդլայնումովը բոլոր այն զաղախարներուն, հարցերուն և տեսութիւններուն, զորս աշխարհն ու կեանքը Աւետարանի զգացումովն ըմբռնելու իղձն ու հարկը կը յուզէին հոգիներուն մէջ :

Ատո՛ր համար էր որ մարդիկ այն ատեն, հակառակ կրօնական կամ քրիստոնէական զարգացման համար զսլոցական կանոնեալ նախակրթութիւն մը ըստացած չլինելուն, շատ աւելի տեղեակ եւ նոյն իսկ հմուտ էին՝ քան որքան չեն այժմ, կրօնական, եկեղեցական ու մինչեւ անգամ դաւանական խնդիրներուն . վասնզի ամպիոնը կրօնի այն դասաբեմն էր, ուսկից եկեղեցւոյ վարդապետը իշխանութեամբ եւ երկիւղածութեամբ կ'ուսուցանէր հաւատքին զիտութիւնն ու բարոյականը, նախամտածուած նիւթերու վրայ՝ նախապատրաստուած ծրագրով եւ մեթոտներով, ու հաւատացեալը կը ցանկար ճաշակել կենաց խօսքի սեղանէն, ոչ միայն որովհետեւ իր հոգեւոր բնագոյր անոր կը տանէր զինքը, այլ որովհետեւ այդ սեղանէն իրեն ուղղուած առինքնող զօրութիւն մը կար, որ մշակուած և սերտուած և հաւատքին զիտակցութեամբը արտասանուած քարոզին հմայքն էր ինքնին :

Թողլով հին փառաւորագոյն շրջանները, և ակնարկելով միայն Տաթևացիէն յետոյ ընդհանրապէս և Կոլոտի և Նալեանի և անկէ յետոյ շրջաններուն մասնաւորապէս, եկեղեցւոյ համար երջանիկ այդ թուականներուն՝ քարոզիչը չէր համարձակեր և իրաւունք չէր զգար ինքզինքին բեմ ելլել՝ առանց նախապէս եւ լրջօրէն պատրաստուած ըլլալու իր քարոզին : Վկայ է այս ճշմարտութեան՝ նոյն այդ շրջաններուն պատկանող քարոզչական ճոխ զրականութիւնը, որ Ժ. — ԺԲ. դարերու մեր ձեռագրական հաւաքումներուն ամենէն ուշագրաւ մթերքը կը կազմէ :

Միայն այս նկատողութիւնը մատնացոյց կ'ընէ արդէն բուն վէրքը . — Բարձր ու ազդու էր երբեմն բեմը մեր մէջ, վասնզի, ինչ որ կարևորագոյն է անշուշտ և կենսական, լսողէն առաջ և աւելի՝ խօսողն էր որ պատկառանք կը զգար անոր հանդէպ :

«Եթե՞նք ուսումնաւոր, զտուած և մաքուր իւր միայն պէտք է դնել խորանի կանթեղին մէջ» . — Սխալած չենք ըլլար հաւանաբար՝ խորհելով թէ Աստուածաշունչի այս պատգամին մէջ է այն ոգին, որ պէտք է իրեւ ուղեցոյց ծառայէ ինքզինքնին կոշումով կամ պարտականութեամբ բեմական ասպարէզին կապուած զգացողներուն համար :

Բեմ հանուած՝ այսինքն բեմասացուած մտածումներն ու խօսքերը, որոնցմով պիտի յօրինուի քրիստոնէական կեանքին ուղղութիւնը լուսաւորող քարոզութիւնը, պէտք է լինին փորձառութեան հալոցէն անցըւած՝ մաքրուած, առողջ դատումով կշռուած՝ ճշդուած եւ յուզումին խանդովը դիմացինին փոխանցուած խոհումներն ու բառերը միայն : Այս է հիմը պատկառանքին, զոր քարոզիչը պէտք է ունենայ բեմին մասին, կարենալու համար պարտադրել որ ունկնդիրը ևս, իր կարգին, ունենայ դայն անոր նկատմամբ :

Քարոզիչն է որ պիտի կարենայ պատկառելի գործել բեմը :

Յաջողելու համար այդ բանին մէջ, անիկա պարտի նախ եւ առաջ յարգանք ունենալ իր ունկնդիրներուն մասին : Պէտք չէ զանոնք համարի որոշ ար-

ժէք չներկայացնող լսողներու դիպուածական երամ մը, որուն առջև կարելի է փշրել և ցանել ափ յափոյ որոճացուած իմաստներ, այլ մարդիկ՝ որոնք հոն եկած են սրտի և մտքի ազնուական բերումներով, ոչ միայն սովորելու կամ հասկնալու, այլ նաև կատարելութեան յարացոյցովը կազդուրուելու և հոգեպէս բարգաւաճելու տենչանքով. բան մը՝ որո՞ւն համար նոյն իսկ մատուցանել պէտք է անոնց լաւագոյնը՝ զոր նուիրական խտէպէ մը տարուած գործիչը կրնայ և պարտի տալ:

Ասոր համար, սակայն, քարոզիչը ինք նախ պէտք է հաւատայ իր քարոզածին: Անհաւատ քարոզիչը բիւր անգամ աւելի անբարոյ է քան բժիշկը՝ որ կը տողէ իր դեղագիրը, առանց համոզուած ըլլալու անոր արդիւնարար ազդուութեանը մասին: Պէտք է ի մտի ունենայ անիկա միշտ սա՛ զաղափարը թէ դեր մը չէ այն զոր ինքը կոչուած է կատարել եկեղեցւոյ բեմին վրայ, ինչպէս թատերական գործիչը՝ իրենին վրայ, այլ նախասահմանուած կոչումի մը անմերժելի պահանջը, եւ թէ անձնաւորական երկուութիւնը՝ զոր դերասանը «յարուեստէ» նոյն իսկ պարտաւոր է կատարել, որքան անհասկնալի նոյնքան աններելի պիտի ըլլար եկեղեցական բեմին վրայ, և թէ խօսողը իր և մի միայն իր, և ոչ ընաւ ուրիշի մը, հոգիէն պէտք է քաղէ՝ արտաբերէ ինչ որ Հոգւոյն ներգործութեամբը հրաւիրուած է տալ ուրիշին:

Անկեղծութիւնը, անարուեստ ինքնարեւելանութեան մէջ ի յայտ եկած համարձակութիւնը գեղեցկագոյն և կենդանի կերպն է բեմական խօսքին: Ամէն հնարիմաց ձև կամ ջանք, որոնց մէջ ի վերջոյ կեղծիքն է որ կը թխսուի, պէտք է տեղի տայ սիրտ բաց պարզութեան առջև, ո՛ւր միայն ներշնչումը կրնայ թև առնել հոգեռանգն թափահարութեամբ: Ո՛րչափ թելադրական է խրատը, զոր առաքեալը կուտայ այս տեսակէտով ամէնուս. «Մի՛ ճարտարութեամբ բանից...»:

Երրորդ պայմանը, որ անհրաժեշտ է՝ իրականացնելու համար բեմին պատկառանքը, լեզուի վայելչութիւնը և արտայայտումի շնորհքն է աներկբայօրէն. խօսողը պէտք է կատարելապէս տիրացած ըլլայ լեզուին՝ որով պատրաստուած է խօսիլ: Քերականական պոռոտ անճշդութիւններ, բառի սխալ կիրարկումներ, աղճատ բացատրութիւններ, կաղ նախադասութիւններ, ծեծծեքուն դարձուածքներ պէտք չէ տեղ գտնեն բեմին վրայ:

Անհրաժեշտ չէ անշուշտ զրական յարգարանքը կամ ոճը, որ վերջապէս բռնի ալ չ'ստացուիր, բայց կարեւոր է կանոնաւորութիւնը, կրօնական օծութեամբ գեղեցկացած զաղափարներու մարմինին հաղցնելու համար իրեն համապատշաճ զգեստ մը, և այդ կերպով ևս, ունկնդիրին պատկառանքը աւելի լուրջ աստիճանի մը վրայ բռնելու համար բեմին հանդէպ:

Սխալ է կարծել, ինչպէս անցողակի ակնարկեցինք այս տողերուն սկիզբը, թէ ծէսը խափանարար ազդեցութիւն մ'ունի ընդգէժ բեմին: Քրիստոնէական պերճախօսութիւնը անծէս եկեղեցիներու մէջ տակաւին չէ հասած այն բարձրութեան, զոր սկիզբէն ի վեր ան միշտ ունեցած է ծիսական եկեղեցիներուն մէջ: Գիտենք թէ Տերտուլիանոս, Հերոնիմոս, Ոսկեբերան, Նազիանզացի, Պօսիւէ, Մասիլեոն, Մոնսապրէ և իրենց նման ուրիշներ ինչ գրութեան կը պատկանէին. ու գիտենք մանաւանդ թէ մեր եկեղեցիին մէջ ևս, Մանդակունիի, Շնորհալիներու, Լամբրոնացիի, եւ յետոյ Որոտնեցիի եւ Տաթևացիի եւ անոնց ողին շարունակող յաջորդ սերունդներու օրով, երբ ծէսը իր ամենէն

վառ շողշողանքը կը խտացնէր պաշտամունքին մէջ, բեմը ի՜նչ սրտազրաւ գեղեցկութեան տիրացած էր իրապէս:

Այդ երկուքը, ծէսն ու բեմը, ճիշդ չէ ներհակ նկատել իրարու. այլ կարելի է ըսել թէ առաջինը՝ իր յանկուցիչ միատիքականութեամբը՝ կ'օգնէ նոյն իսկ երկրորդին, մէկ կողմէ աւելի զօրացնելով խօսողին մէջ ներշնչումին թափը, և միւս կողմէ աւելի խորունկցնելով տպաւորութիւնը լսողին մէջ:

Ո՛չ. այլուր պէտք է փնտռել բեմին պատկառանքին մեր մէջ անկումին պատճառները. այսինքն մասամբ այն երևոյթներուն մէջ՝ որոնց ակնարկեցինք միայն հարեւանցի, եւ մեծ մասամբ դեռ շատ ուրիշներու մէջ, որոնց առջեւ դժուար պիտի ըլլար երկարօրէն կանգ առնել այստեղ:

Թէեւ դժբախտաբար փոքր թիւով, բայց դեռ ունինք բարեբախտաբար հոյլ մը ընտիր քարոզիչներ, որոնց հոգեկան ընդունակութեան և մտաւոր պատրաստութեան շնորհիւ է որ, կարելի է ըսել, կանգուն կը մնայ Հայ եկեղեցւոյ բեմը: Անկարելի պիտի ըլլար մեզի, այսպիսի գրութեան մը մէջ, յանուանէ չլիշելով հանդերձ զիրենք, առանց յարգական ակնարկութեան անցնիլ անոնց առջեւ: Բայց պիտի չկրնայինք վերջացնել այս յօդուածը, առանց բառով մը զէթ անդրադառնալու ամենատիւր երևոյթի մը վրայ, որ, ինչպէս մերձաւոր անցեալին մէջ՝ քանիցս, նոյնպէս և վերջերս սկսած է աւելի վտանգաւոր աստիճանաւ սպառնալ մեր կրօնական բեմին լրջութեանը:

Մեր խօսքը կ'ուղղուի հոս անոնց՝ որ արգահատելի մտայնութիւնը ունեցած են եկեղեցւոյ բեմը նկատելու մարտկոց անհատական կիրքերու, և վիրաւորական սլաքներ արձակելու անկէջ դէս ու դէն, ըստ երևութին իբր թէ հանրօգուտ՝ բայց իսկապէս անձնական նկատումներով: Եկեղեցւոյ բեմին ամէնէն բարացուցական յատկանիշերէն մին է անանձնականութիւնը. ձայնը՝ որ կը հնչէ անոր բարձունքէն, պէտք է հասնի ամէնուն հաւասարապէս. իւրաքանչիւրին հոգւոյն մէջ յառաջ բերելով իւրայատուկ բարիք մը: Անոր պատգամած ճշմարտութիւնը, իբրև տեսակ մը համադրող, որ ամէն վէրքի համար կրնայ ունենալ բուժիչ բալասանի մը ազդուութիւնը, հեռի՝ բացառաբար մէկին կամ միւսին համար խորտակիչ ըլլալէ, պէտք է առ հասարակ շինիչ լինի բոլոր հոգիներուն համար:

Կը մերկանայ բեմը, իր պատկառանքէն և կը դառնայ ծիծաղելի, երբ քարոզիչը հոն կ'ելլէ առանց հոգեկան և մտաւոր պատրաստութեան. բայց կը մահանայ անիկա և կ'ոչնչանայ, երբ խօսողը յանդգնութիւնը կ'ունենայ զայն վերածելու անձնական հաշուեյարդարութեան դաշտի մը, ուր վրէժն ու քէնը և ամէնէն փոքրօրի և փանաքի նկատումները ասպարէզ կ'իջնեն զգուելի գէնքերով:

Քարոզիչները, անոնք մանաւանդ՝ որոնց խօսքը, իրենց բարձր աստիճանին պատճառաւ, իր որոշ արժէքը կ'ունենայ ինքնին, պէտք է զգուշանան բեմին հանդէպ այդպիսի անպատկառ և վտանգաւոր կեցուածքէ մը:

Մեր կրօնական կեանքին, Աւետարանի հոգիով ուժաւորուելիք մեր բարոյականին ամէնէն կարևոր ազդակներէն, մեր ժողովուրդին հաւատքը շարժելու սահմանուած ամէնէն հզօր լծակներէն մին է ան, բեմը, քրիստոնէական քարոզութեան զաղափարն ու գործը:

Գնահատել պարտինք զիսնալ անոր արժէքը, ակնածութիւն և պատկառանք ունենալով միշտ անոր վերաբերմամբ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Շուրջ երեսուն տարեկան էր Յիսուս, երբ սկսաւ իր հրապարակային գործունէութիւնը: Չենք գիտեր թէ մինչև այդ տարիքը՝ ինչպէս անցաւ իր կեանքը: Կանոնական Աւետարանները բոլորովին լուռ կը մնան այդ մասին: Միայն Դուկաս է որ կ'աւանդէ երկու թանկագին տեղեկութիւններ այդ շրջանին վերաբերմամբ, ակնարկելով նախ իր ընտանեկան մթնոլորտին մէջ ունեցած շնորհալի կենցաղին, յետոյ պատմելով երեսնադէմ ճամբորդութիւնը, տասն երկու տարեկան եղած ատեն (Բ. 40-51):

Հրեաները սովորութիւն ունէին, որքան որ կրնային, ներկայ գտնուիլ տաւոյն ամէնէն հանդիսաւոր կրօնական տօներէն մէկին: Զատիկը, մեծագոյնն ու ամէնէն կարևորը անոնցմէ, ամէնէն շատ ժողովուրդ կը քաշէր զէպի երեսնադէմ: Պաղեստինի բոլոր կողմերէն, մինչև ծայրագլուխներէն, կ'երթային դունդադունդ, բազմամբոխ կարաւաններով: Երկար եւ դժուարին ճամբուն խոնջէնքն ու տաղտուկը կ'ամփոքէին սրտայոյզ սաղմոսները (ՃԻԱ. և հետև.), զորս կ'երգէին խանդավառ բարեպաշտութեամբ եւ հուսակարովը Տաճարին մեծփայլութեանց, որոնց տօնփիւնովը կ'ոգեւորուէին սիրտերը, որքան աւելի մօտենային մայրաքաղաքին:

Ծնողքները իրենց հետ կը տանէին իրենց զաւակները, երբ անոնք պատանութեան հասակն էին թեւակոխած, այսինքն երբ տասներկուամեայ էին արդէն: Յովսէփ եւ Մարիամ չթերացան Յիսուսի հանդէպ ունեցած իրենց պարտականութեան մէջ. — Ինչ հրճուանք կը լիցնէր անոր հոգին, երբ կ'անցնէր իր հայրենիքին մինչև այն ատեն իրեն անձանթ զննած յաղհար հովիտներէն եւ գաւտերէն, ու ներկայ կը գտնուէր պատկառելի այն արարողութեանց, որոնք աստուածային ճշմարտութեան ազդումը եւ երկրի վրայ ու երկնքի մէջ թագաւորող գերագոյն էակին փառքի խորհուրդը կը լուսաւորէին իր մէջ:

Տօնին եօթը օրերը անցնելէն վերջը, Յովսէփ եւ Մարիամ, բազմութեան հետ ճամբայ ելեր էին, իրենց քաղաքը նողարէթ

դառնալու համար: Կարաւանները խիստ կանոններու սեղմութեան չունէին ճամբորդութեան ատեն. չափահասները միասին կը քալէին, ու պզտիկները կը խմբուէին անոնց շուրջը, երբեմն բաւական ատեն հետու մնալով նոյն իսկ իրենց ծնողքներէն: Յովսէփ եւ Մարիամ, իրենց զաւակին բարեբոյս բնաւորութեան մասին վստահ, անով չէին մտահոգուեր ի սկզբան, երբ իրենց հետ չէր ան. բայց առաջին իրկուներ, առաջին մեծ հանգրուանին մէջ երբ անկողնիկ չէր իրենց մօտ, վրդովուած, ելեր էին զայն փնտռել ամբողջ կարաւաններուն մէջ, եւ, յուսահատ՝ զայն գտնելէ, հարկադրուել էին վերադառնալ երեսնադէմ, ու երեք օրուան խուզարկութենէ մը ետքը, հանդիպել էին անոր՝ Տաճարին մէջ:

Արբավայրին արեւելեան կողմը ժողովատեղի մը կամ սինակոկ մը կար, ուր կը հաւաքուէին ռաբբիները՝ պաշտամունքէն ետքը, Սուրբ Դիքք բացատրելու, եւ ընտանեկան խօսակցութեան շրջանակի մը մէջ, կրօնական եւ բարոյական եւ ընկերական հարցերու շուրջ կարծեաց փոխանակութիւններ կատարելու համար հրապարակաւ: Այդ հաւաքումներէն մէկին մէջ էր որ գտաւ ծնողքը իր զաւակը, մտադրաւուած՝ հրահանգիչ խօսակցութիւններէն, առանց բնաւ խորհելու կարծես թէ իրմով մտահոգութիւններ կրնային ըլլալ անդին, եւ իր հարցումներով եւ պատասխաններով զարմացնելով Ս. Դիքքի ներհմուտ վարդապետներուն հոյը:

Երբ Մարիամ, ծածկելու համար կարծես խռովքը՝ զոր ունեցեր էր իր զաւակին համար, թեթեւ յանդիմանութիւն մը կ'ուղղէ անոր, պատանին անոր կը պատասխանէ խորհրդաւոր բառերով, որոնց մէջ իր կոչումին զգացումն ու գիտակցութիւնն է որ կ'ըսէ սիրաւ: «Ինչո՞ւ կը փնտռէք զիս. չէի՞ք գիտեր միթէ որ իմ հօրս տունը միայն պէտք է ըլլայի»:

Իր առաջին տարիներէն՝ իր հոգին, կրօնական տպաւորութիւններու համար զգայուն, Աստուծոյ հետ յարաբերութեան ճամբան է որ կը փնտռէ ինքն իր մէջ. վասնզի մեղքին ապականիչ ազդեցութենէն զերծ իր բնութիւնը որեւէ ուրիշ մը աւելի զինքը ընդունակ ըրած էր այդ բանին: Երեսնադէմի ճամբորդութիւնը աւելի

պայծառացուցած էր իր մէջ այդ հոգեկոծակը, նոր հորիզոններ բանալով անոր առջև, և Աստուծոյ զգացումը, սէրը և ծառայութեան իղծը կենդանացնելով անոր խղճին մէջ. այնպէս որ երբ մայրը «հայրդ և ես...», կ'ըսէ, յանկարծ իր մտածումին մէջ կը յառնէ կարծես պատկերը այն միւս Հօրը, բուն Հօրը, որո՛ւն կը պարտինքը ամէն հնազանդութիւն: «Ի տան Հօր իմոյ...» այս խօսքը առաջին փթթումն է Յիսուսի մէջ իր աստուածային գիտակցութեան:

Ամէն կենդանի էակի կենսաբանական աճում կը կատարուի գործակցութեամբ երկու ազդեցութեանց, իր շրջավայրին և իր ներքին ոյժին: Ասոնցմէ առաջինը անսահման արժէք մը ունի անշուշտ, և սակայն միակ ազդակը չէ ան: Հոգն ու ջուրը, որոնք կը սնուցանեն տունկը, չեն ստեղծեր զայն, իրենք արտաքին պայմաններ են լոկ: Ու կենսական կորովը այնքան աւելի ներհօր ուժգնութեամբ մը կը յայտնուի որքան աւելի վեր կ'եննք անգիտակից գործարանաւորութեանց գիծէն. զօրութեան բարձրածայրին վրայ է անիկա՝ անձնաւոր էակին մէջ, հեռաւար շատ աւելի կատարելութեամբ անշուշտ մարդու մը մէջ՝ որ քրիստոնէութեան նման կրօնքի մը հիմնադիրն ըլլալու սահմանուած էր: Ասոր համար է որ քննադատները, որոնք Յիսուսի նկարագրին մէջ բաղկացուցիչ պատճառներու արտադրոյթ միայն կ'ուզեն տեսնել, չեն կրցած ապացուցել իրենց այդ հաստատումը: Անոնք խօսած են, այդ առթիւ, Յեսսենեաններու՝ Փարիսեցիներու՝ աղեքսանդրիական փիլիսոփայութեան, նոյն իսկ արեւելեան ազգերու իմաստութեանց մասին. բայց անկարող եղած են անոնցմէ որ և է մէկին ազդեցութիւնը բացորոշապէս հաստատել անոր վրայ: Յեսսենականներու ճգնական խտականցութիւնը որ և է աղերս չունի Յիսուսի ապրած և քարոզած կենցաղին հետ. Փարիսեցիները ի հակառակէն միայն կրնային ազդել, ինչպէս կը ցուցնէ նոր կտակարանը. աղեքսանդրիական փիլիսոփայութեան ազդեցութեան շրջանակը հասու էր Յիսուսի ոլորտէն, իսկ արեւելեան իմաստութեանց վերաբերմամբ ըսուածները ծիծաղելի տարօրինակութիւններ միայն կրնան ներկայացնել:

Ի՞նչ ուսման հետեւեցաւ Յիսուս: Յայտնի է թէ այդ միջոցին նախակրթութեան բաւական արժէք կը տրուէր Պաղեստինի մէջ. սինակոկներու կից կային զպրատուններ, որոնց մէջ տղաքներ կարգաւ կը սովորէին իրենց վեց կամ եօթը տարեկան հասակէն: Տասներկու տարեկանին, պատանին «օրէնքի որդի» կը նկատուէր և աւելի լրացեալ կրօնական կրթութիւն մը կը ստանար: Պէտք չէ տակաւին մոռնալ ազդեցութիւնը, զոր շարթէ շարթ անոր վրայ կ'ունենային անշուշտ շարթ օր տրուած աստուածաշնչական բացատրութիւնները: Կարելի է խորհիլ թէ Յիսուս շրջապատուած էր զարգացումի այս զանազան միջոցներէն: Բայց որոշ է թէ անիկա երեք չէ հետեւած բարձրագոյն դասընթացքի: Զարմանքը, զոր ամբոխը ցոյց կուտայ՝ լսելով թէ հիւսն Յովսէփի որդին օրէնք կը մեկնէ (Մարկ. 2. 3, Մատթ. է. 28, 29, ԺԳ. 54, 55, Յովհ. է. 15), բաւական է հասկնելու համար թէ Յիսուս անհաղորդ մնացած է բարձր դասընթացքներու ուսուցումներուն: Այս կամ այն կերպով, սակայն, անիկա սովորեցաւ կարգաւ, ինչ որ կը բաւէր ինքնին Ս. Գիրքի ուսման համար: Փրկչին կեանքին ու կրթութեան միակ միջավայրը ընտանիքը եղաւ: Մովսիսական օրէնքը պարտք կը գնէր խորայնացի ծնողներուն վրայ՝ Ամենակալին պատուիրանները սովորեցնել իրենց զաւակներուն: Յովսէփի և Մարիամի բարեպաշտութիւնը գիտէր անշուշտ սիրտ զնել այս գոտերուն մէջ, որոնք այնքան յարմար էին աւելի զօրացնելու Յիսուսի հոգւոյն կրօնական տեսչանքները: Յետոյ, պէտք է ի նկատի ունենալ նազարէթի բացառիկ դրութիւնը. իր հեռաւորութիւնը բաւական գերմ կը պահէր զայն Հրէաստանի ցամաք ձևապաշտութիւններէն. իսկ միւս կողմանէ իր ժողովուրդը նուազ մոլեռանդ էր, առ հասարակ շփումի մէջ ըլլալով հեթանոսներու հետ: Հրապոյրներով լիքն էր անոր բնական տեսարանը, որ այսօր իսկ, դարաւոր աւերումներէ հետքն ալ ա՛յնքան ծիծաղկոտ, սէր ու հիացում կ'առնէ այցելուներուն: Շրջապատուած ըլլալով բլուրներու գոտիէ մը, ստոյգ է թէ նազարէթ սեղմ հորիզոն մը միայն ունի. բայց բարձունքներէն՝ որոնք կ'երևին ա-

ւանին վրայ, նայուածքը կը գրկէր հա-
րաւէն Սամարիոյ լեռները և հիւսիսէն «Հե-
թանոսաց Գալիլիան», մինչդեռ կապոյտ
չերտը որ կը զծագրուէր արևմտակողմը,
ակամայ խորհիլ կուտար «հեռաւոր կղզի-
ներ»ուն, որոնց ազատագրումին ակնար-
կած էին մարգարէները (Նսայի ԽԲ. 4,
ԽԹ. 1): Բնական չէ՞ միթէ խորհիլ թէ
այսպիսի տեսարան մը, լայն և երկիւղած
սիրտէ մը զգացուած, Յիսուսի մէջ պէտք
է զօրացուցած ըլլար իր տիեզերական փրկ-
կագործութեան պաշտօնին զգացումը:

Բայց եթէ կը տեսնէր իր մէջ միշտ
աւելի մեծնալը Աստուծոյ ընտրուած ը-
լալու համոզումին, բնութենէն աւելի էա-
կան և կարեւոր ազդակ մը ունէր իր զար-
գացումին. Ս. Գրքին անհատական ըն-
թերցումը, խոկում, ներքին պայքարներ
և աղօթք: Ամէն խորայնացի ընտանիք,
որ քիչ շատ դիւր կ'իյնայ մը կը վայելէր,
կը փափաքէր ունենալ Ս. Գրքի մաս մը,
եթէ ոչ ամբողջը: Աւետարանական պատ-
մութիւնը մեզի կը ցոյցնէ թէ Յիսուս որ-
քան սնած էր Աստուածաշունչով, այնքան
հրաշալի կերպով կարենալու համար մէջ-
բերումներ ընել Ս. Գրքի բազմազան պա-
րունակութենէն: Օրէնքին անունով է որ
կը մաքտի անիկա փորձիչներուն ա-
ւանդութիւններուն դէմ, որոնցմով այն-
քան ծանրաբեռնած էին անոնք զայն
(Մատթ. ԺԲ. 1-5). անոնցմէ կը հոնէ
այնպիսի չնախատեսուած նշանակութիւն-
ներ, որոնք կը զօրմացնեն իր ունկնդիր-
ները (Ղուկ. Ի. 35-37): Արդ, Ս. Գրքի
ուշագիր ընթերցումով է որ անիկա այն-
քան ներքին յարաբերութեան մէջ կը մըտ-
նէր աստուածային այդ պատգամներուն
բովանդակութեան հետ: «Եկի, կ'ըսէ, լը-
նուլ զօրնս և զմարգարէս» (Մատթ. Ե.
17). «Քննեցէք զգիրս, զի դուք համարիք
նոքօք ունել զկեանս յաւիտեանականս. և
նոքին խկ ևս որ վկայեն վասն իմ» (Յովհ.
Ե. 39). «Եթէ հաւատացէք զուրք Մովսի-
սի, հաւատացէք արդեօք և ինձ, զի նա
վասն իմ խկ զբնաց» (Յովհ. Ե. 46): Որ-
քան աւելի կը յառաջանար ճշմարտու-
թեան ըմբռնումին մէջ, այնքան աւելի
կը զգար թէ Աստուծոյ զրկուած ազատա-
րարն էր ինքը՝ իրականացնելու համար աշ-
խարհի փրկութիւնը, իր կոչումին ներքին

հաստատումը կը գտնէր ներքին այն ոգո-
ւումներուն մէջ, որոնք անբաժան են որեւէ
հոգեւոր կատարելագործումէ: Այսպէս հե-
տզհետէ կը զարգանար ոչ թէ չարէն դէ-
պի բարին՝ այլ բնածին անմեղութենէն
դէպի կամաւոր սրբութիւնը, բացառիկ
էական էր ան՝ որուն վրայ հանգչեր էր Աս-
տուծոյ նայուածքը՝ անխառն գոհունակու-
թեամբ մը, վասնզի մեղքի ոչ մէկ ստուեր
չէր արատեր անոր կեանքը, ո՛չ ալ թա-
ռամեցուցեր անոր սրտին ամբոճութիւնը:

Եւ սակայն, պէտք է ընդունիլ, եթէ
այս զանազան տարրերը կրնան կազմած
ըլլալ, իրենք չեն սակայն որ ստեղծած են
մարդկութեան փրկիչը, որուն ինքնատե-
պութիւնը կը կայանայ հրաշալի հաւասա-
րակշռութեան մը մէջ յատկութիւններու,
որոնք ուշնիւրու վրայ յաճախ իրարու
դէմ կ'իյնան, բայց հոս կը միանան իրա-
րու հետ, ամէն մէկը հասած ըլլալով իր
ոյժի բարձրագոյն աստիճանին:

Ինչ որ ամէնէն առաջ աչքի կը զարնէ
ճշմարտագէտ միակ այս մարդուն վրայ,
համակերպողացումի հազուագէպ զօրու-
թիւն մըն է՝ միացած ամենաթափանցող
գննութեան կարողութեան մը: Յիսուս չի
զեղանիր զինքը շրջապատող ազդեցու-
թիւններով. ոչ միայն անոնց չ'ենթարկուի
անտարբերութեամբ կամ թուլութեամբ,
այլ ընդհակառակն կ'իշխէ անոնց վրայ, իր
ուշածին պէս կերպաւորելու համար զա-
նոնք: Ամէն ինչ, որուն ինք կը հպի, կ'ո-
գեորուի իրմով: Կեանքի մշտաճանաչ
վառարան մըն է ինքը: Արդ, այս վառ
միտքը որ այսպէս կուտայ անդադրում,
նոյնքան ատակ է նաեւ ընդունելու: Լայ-
նօրէն բաց, ամէն վայրկեան արթուն զը-
ւարթուն, երբեք չի փախցնէր խուսափուկ
երանգները իրերուն, զոր կը դիտէ որքան
աշխոյժով՝ նոյնքան նաեւ խորութեամբ և
ճշգրտութեամբ: Դաշտերու շուշանին փայլը,
օդի թռչուններուն անհոգ միամտութիւնը,
մայրական սէրը հաւուն՝ որ ձագերը կը
ժողովէ, տղաքներուն խաղը, հարսնիքի
խմբումները, իշխանազուններու հանդէս-
ները, զօրծառերին խոնջէնքը. այս ամէ-
նէն օգուտ կը քաղէ պատկերազարդելու
համար Աւետարանի ճշմարտութիւնը: Յի-
սուսի հոգին հայելի մըն է կարծես, որուն
մէջ կը ցոլանայ առարկաներուն բազմա-

դանութիւնը, ու ինքը երբեք չի կորսնցնէր իր ինքնութիւնը տպաւորութիւններու այդ յարափոփոխ ալիքին մէջ, որուն գլխէ տիրել:

Այս առաջին հակադրութեան վրայ ուրիշներ ալ կ'աւելնան: Զոր օրինակ, առնացի կորովը՝ անոյժ գործվին միացած: Հրաբորբոք ըլլալու չափ խիստ՝ երբ կը ձաղկէ ժողովուրդի պետերուն կեղծաւորութիւնը, Յիսուս լի է քաղցրութեամբ և զգուանքով՝ ընկճածաններուն և տկարներուն հանդէպ: Հրաշալիօրէն վճիռ և լուսափայլ իմացականութիւնն է, — որ կը յայտնուի իր զիտողութիւններուն, պատրաստարան պատասխաններուն և խօսքներուն զրական գեղեցկութեանը մէջ, — ու միւս կողմէ հայեցողական կեանքը, իր ամէնէն բարձր ու ներոյժ ձևին մէջ: Անկուսացումին սէրն է՝ հրապառ գործունէութեան միացած: Գերիի խոնարհութիւն՝ հոգիի արքայական և վեհ բարձրութեան մը մէջ:

Բասզալ ըսած է թէ մարդ իր մեծութիւնը պէտք է ցուցնէ ոչ թէ երկու ծայրերէն մէկին վրայ կենալով՝ այլ լինելով երկուքին ամբողջ միջոցը. խորունկ խօսք, որ տառապէս կը պատշաճի Յիսուս Քրիստոսի, և անոր կեանքի պատմութեան առաջագրած մէկէ աւելի խնդիրներուն բանալին կուտայ մեզի: Թէ և աշխարհի փրկիչը ունեցած էր իր նկարագիրը և անհատականութիւնը, առանց որ և է տոնոյն և հետեակ գիծի, բայց ոչ ոք անոր վրայ կըրցած է մատնանշել սահմանաւորուած զիմագծութիւն մը. որովհետեւ անոր անձին վրայ ներդաշնաւորած են ներհակ գիծերը. բան մը որ չի պատահիր հասարակ հոյեւրուն մէջ: Աւետարաններուն Քրիստոսը վերացում մը չէ, այո, բայց ոչ ալ մարդկային ընտանիքի տնկատար տնդամ մը: Ընդհակառակն ամէնուն աչքին առջև անիկա կը յառաջանայ իրեն Որդի Մարդոյ, առլցուած առնական ոյժով և իր մէջ կեդրոնացնելով ամէն ինչ որ կայ մարդկութեան մէջ բարի և արդար: Ու նոյն իսկ իր Որդու Մարդոյ յատկութեամբն է որ ընդունակ է անիկա յայտնելու զԱստուած, քանի որ մարդը, Աստուծոյ սերած (Գործք ԺԷ. 28, 29), ատով նոյն իսկ տաճարն է զինքն ստեղծողին, զոր և կրնայ իւրացնել՝ յաղթելով մեղքին, իր մէջն ընդունելու

համար աստուածային պատկերը: Այսպէս է ահա, իր կեանքին միութեանը մէջ, այս էակը, թէ՛ աշխարհի նման զինքը չըմտպատողներուն և թէ՛ աշխարհի գերիվերոյ անոնցմէ, որ այս կրկնակ նկարագիրը առնոց առեղծուած մը թուեցաւ իր հրապարակային գործունէութեան առաջին իսկ վայրկեանէն: Ժ. Պ.

ԿՐՕՆՔԻ ԻՍԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դ. ՏԵԼԵԳՐԱԿԱՆ ԿՐՕՆՔ

Ինչպէս որ ցեղային կրօնքները ազգային հանգամանք ստացան, այդպէս ալ ազգայինները — անշուշտ անոնք որ ունենին պէտք եղած տարրերը — տիեզերական հանգամանք ստացան: Ազգային կրօնքի մէջ պետական շահն ու շարժառիթներն էին մղիչ ոյժերը, ու պետութեան գլուխը զըտնուող անձը յաճախ իր վրայ կը միացնէր նաև կրօնապետի տիտղոսը: Այն պայմաններու տակ կրօնքը կը ներկայանար իրեն ընկերային հաստատատիպ (stereotype) հաստած մը, որ իւրաքանչիւր անհատի հոգեկան պահանջներուն գոհացում տալն աւելի անոր վրայ կը ճնշէր իրեն պարտաւորութիւն: Անհատին ունեցած անձնական ըմբռնումները չէին կրնար իրենք զիրենք լսելի ընել. այդպիսի յանդուգն քայլ մը առնող՝ իրեն մոլորեցուցիչ երկտասարգութեան՝ բաժակ մը մոլելիսինդի կ'արժանանար. դարձեալ, հոգ չէր թէ պաշտամանց մասնակցողները կը հաւատային թէ ոչ, բաւական էր որ չօցտէին հասարակաց կրօնքէն ու չզայրացնէին պետական աստուածը կամ աստուածները:

Ամբոխին կոյր համոզման եւ պետութեան սպառնալիքին դէմ ընդվզող նկարագիրներ չէին կրնար լուել, սակայն, իրենց գիտակից ես—ին ու խղճին թելադրութենէն մղուած: Անոնք տեսնելով Գերագոյն Զօրութեան պաշտամունքը բնութեական եւ բնական երևոյթներով փոխանակուած, կրօնքի ազնուացուցիչ տարրերը ծանծաղ ըմբռնումներու վերածուած, ծէսերն ու արարողութիւնները անբարոյիկ սովորութիւններով լի, եսասիրական և աշխարհական զգացումներ բոյն դրած մարդոց սրտին մէջ, ասպարէզ կ'իջնէին իրենց պաշտօնին նուիր-

բականութեան զխտակցութեամբ: Կը հըռ-
չակէին իրենց պատգամը, իբր Սատուծոյ
կողմէ եղած յայտնութիւն, ու կը ճանչ-
ցուէին որպէս մարդարէ: Անոնք, սակայն,
նոր կրօնք չէին քարոզեր, այլ նախկինը
միայն կ'եղանակաւորէին, հոն շեշտել ջա-
նալով Գերագոյն Զօրութեան մասին ուղիղ
ըմբռնում, ճշմարիտ պաշտամունք, բա-
րոյական սկզբունքներ, եւ վերցնելով այդ
կրօնքը ուրիշ ազգերու առջեւ խափանող
արգելքները: Ու անոնք՝ իրենց շինարար
ճիւղերուն մէջ բախում կ'ունենային ոչ թէ
միայն պետութեան, ու մանաւանդ ամբո-
խին հետ, — ուր այնքան արմատացած
կ'ըլլայ պահպանողական եւ աւանդապաշտ
ողին — այլ նամանաւանդ նեղմիտ եւ շա-
հասէր քրմական կամ քահանայական դա-
սուն հետ, որ կրօնքի հոգւոյն կապուելէ
աւելի, անոր արտաքին ձեւերուն կը կառ-
չէր: Բարեկարգութեան տեսակէտէն ծա-
նօթ է Հին Ուխտի մարդարէներուն բոցա-
շունչ քարոզութիւնը՝ Ենովան տէր երկնի
եւ երկրի, հետեւեալ ամենուն Սատուածը,
պաշտելի սուրբ սրտով եւ խոնարհ հոգիով:

Կրօնքի տիեզերականութեան գաղա-
փարին ծաւալման, եւ կամ, այլ խօսքով,
մարգարէական գործունէութեան սկզբնա-
կէտը պէտք է նկատել Ն. Բ. շուրջ ութե-
րորդ դար՝ Հին Ուխտով, եւ վերջաւորու-
թիւնը Յ. Բ. եօթներորդ դար՝ Իսլամով —
պահ մը հրաժարելով առարկիւէ վերջնոյս
պահանջած սոյն հանգամանքին գէմ:

Այսպէս, Պաղեստին ունեցաւ իր Մար-
գարէները, Պարսկաստան՝ Զրադաշտը, Չի-
նաստան՝ Կոնֆուցիոսը, Հնդկաստան՝ Պուտ-
տան, դարձեալ Պաղեստին՝ Յիսուս-Քրիս-
տոսը, Արաբիա՝ Մուհամմէտը: Այս բոլորին
մէջ, սակայն, երեքը միայն պէտք է ճանչ-
նալ իբրեւ տիեզերական, այսինքն՝ Պուտ-
տայականութիւնը, Քրիստոնէութիւնն ու
Իսլամը, վասնզի մնացեալներէն Հին Ուխ-
տը՝ իբրեւ յայտնեալ կրօնք՝ սոյն երեքին
կարգին պատկանելով հանդերձ՝ վերջ ի վեր-
ջոյ տիեզերականութեան չըզայց. իսկ Զը-
րադաշտականութիւնը անշքացաւ, ու Կոն-
ֆուցիոսի քարոզածն ալ աւելի ընտանեկան
պաշտամունքը շեշտող դրութիւն մըն էր:
Քիչ մըն ալ յառաջելով պիտի ըսենք՝ որ
սոյն երեքին համար գործածուած ճիշդե-
րական բառը կամ աւելի պատշաճ բառով

մը փոխանակելու է, ինչպէս՝ Տիեզերաբաղձ,
եւ կամ ալ զայն պահելու պարագային պէտք
է միայն միոյն վերապահել. վասնզի կա-
րելի չէ Տիեզերականով երեք կրօնքներ ըմ-
բռնել: Իսկ թէ որո՞ւն պէտք է տալ այդ
արժանիքը՝ կը մնայ կրօններու բաղդատա-
կան ուսումնասիրութեամբ տրուելիք վճիռ
մը: Առաջինը՝ Պուտտայականութիւն՝ իր
ծաղման մէջ անաստուածեան մտքեր պա-
րունակող՝ կը շեշտէ անհատին մէջ անձը,
ու զայն կը մղէ հասնելու բաղձացուած
անէութեան՝ Նիրվանային, իր ինքնութիւնը
չկորսնցնելու եւ մարմնառութեան (ավաթար)
սկզբունքով. երկրորդը՝ Իսլամը, ճիշդ հա-
կառակէն, կը բարձրացնէ զՍատուած առ
ոչինչ գրելով մարդը, ու զայս նկատելով
պարզ հպատակ մը՝ Վերնոյն կամքին կամ
ուղղութեան կուրօրէն հետեւելու պարտա-
ւոր: Վեթէ կրօնքը իրապէս համադրու-
թիւնն է կախումի եւ ազատութեան, պիտի
կարենանք ըսել՝ որ Իսլամը կը ներկայա-
ցնէ առաջինը, իսկ Պուտտայականութիւնը՝
երկրորդ տարրը միայն, մինչդեռ Քրիս-
տոնէութիւնը երկուքին ալ արդարութիւն
կ'ընէ: Քրիստոնէութիւնը, գէթ զուտ եւ
անխառն՝ կախումն ու ազատութիւնը,
աստուածայինն ու մարդկայինը, կրօնքն ու
բարոյականը վերածած է անբաժանելի մի-
ութեան մը...: Միայն ան կը քարոզէ պաշ-
տամունք մը հոգւով եւ ճշմարտութեամբ, եւ
այն հանգամանքով զոր Rothe կը կոչէ անոր
մեծագոյն գերազանցութիւնը իր բազմապի-
սութեամբ, փոփոխելիութեամբ, ինքզինք
տարբեր սերունդներու, ժողովուրդներու եւ
անհատներու կրօնական պէտքերուն պատ-
շաճեցնելու կարողութեամբ, ի մի բան՝ իր
առաձգականութեամբ, որ բնական արգիւն-
քն է իր զուտ հոգեկան նկարագրին, Քրիս-
տոնէութիւնը անհամեմատօրէն բարձր կը
մնայ իր երկու մրցակիցներէն» (Tiele):

Մասնաւոր երեւոյթներ Տիեզերաբաղձ
կրօններու մէջ. — Անոնց մէջ տեսնուած
նախկին ազգային աւանդութիւններու, սո-
վորութիւններու խզումով եւ խառքանչիւրին
անհատին իր ըմբռնումներովն ու գործքու-
վը իտէալ կրօնքի մը ձգտելու ընթացքով՝
կրօնքին կը տրուի

1) Մաւալման բնոյթ, ինչ որ տեղի
կ'ունենայ չորս միջոցներով.

ա) Քաղաքակրթութեամբ. — տիեզե-

բարադձ կրօնք ունեցող ժողովուրդ մը, որուն չի պակսիր լայնամտութեան և աշխատիրութեան ոգին, իր մշակոյթով կը փութանցէ իր կրօնքը՝ դրացի և հեռակայնուազ կրթութեամբ ժողովուրդներու։ Այս է երեսօթը Հին Հայոց պարագային, որոնք իւրացուցին Պարսկաստանի ծաղկեալ կրօնքը՝ Զրադաշտականութիւնը։

բ) Վաճառականութեամբ. — օտար երկիրներու հետ եղած առևտրական ձեռնարկները յարմար ուղի կը հարթեն կրօնքի մը յառաջխաղացման՝ նոյնիսկ ամէնէն հեռաւոր վայրերու համար. դարձեալ մեր պատմութեան անդրադառնալով՝ Ղուկիանոս Սամոսացի կը պատմէ՝ թէ ինչպէս հայ վաճառականներ թանկագին քարեր նուէր կը բերէին Փոնդաքացոց մայր-ղիցուհի կիւրեղէին։ Ընդ է որ վերջինս իր երկրին զղիցուհին մնաց միշտ, բայց հաւանաբար անոնց նոր մօքեր թելադրեց իրենց մնահիտի պաշտամունքին վերաբերմամբ։

գ) Բանակով. — Բանակները միշտ ալ յարմար անդրուար (vehicle) եղած են այս տեսակէտէն. այս է պարագան Միհրակա՛նութեան մէջ, որ ետքէն կատաղի մրցակից մը պիտի ըլլար Գրիստոնէութեան՝ մեծապէս տարածուելով թէ՛ արեւելքի և թէ՛ արեւմուտքի մէջ։

դ) Առաքելութիւն. — Ծանօթ է թէ ինչպէս կրօնքի մը քարոզիչները կ'երթան ու կ'երթան քարոզելու ուղղակի ժողովրդին, բարեխրական, եւն ձեւի տակ. իսկ իբրեւ պաշտօնական առաքելութիւն, այսինքն կրօնքի մը ռահվիրայէն առ արքունիք եղած հրաւեր կը յիշենք Լուսաւորչին կողմէ Տրդատ Թագաւորին եղած կոչը, ու Մուհամմէտի կողմէն Պարսից Թագաւորին նամակ զրկուելը^(*)։

2) Վերջամասցուրիւններ. — Կրօնքներն իրենց ամենէն զարգացած շրջանակին մէջ իսկ զերծ չեն նախկին հաւատալեաց խոր ազդեցութիւններէն ու վերջամասցութիւններէն։ Վասնզի չենք կրնար սպասել որ մարդիկ առհասարակ պատրաստ ըլլան իրենց նախկին հաւատալիքները ամբողջովին վրայ տալու, և կամ ամենուրեք

զարգացման նոյն մակարդակին վրայ դրո՛նուին։ Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ ծանօթ են այն դժուարութիւնները զորս Լուսաւորիչ կրեց հայոց մէջ արմատացած հեթանոսական ըմբռնումները արմատախիլ ընելու իր ձեռնարկին մէջ, ու այդ ուղղութեամբ արթնամտութիւնն ունեցաւ չաստուածներու նուիրուած վայրերը նուիրազորմել քրիստոնէական սուրբերու՝ ինչպէս Յովհաննէս Կարապետին, ևն։ Ընդհ. եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ Բարադամ կը ներկայանայ սուրբ մը՝ որուն տրուած է Պուտոպլի կեանքը. չենք կրնար որոշապէս ըսել՝ թէ ինչպէս մեկնելու է այս երեսօթը. կը խորհինք որ այդ փոխանցման շրջաններում պէտք զգացուած ըլլալու է նոր կրօնքին մէջ սուրբի մը ընծայել հինի մը մէջ տիրող զիջի մը կամ զէմքի մը յատկանիւնները՝ ինչ եւ իցէ արժանիք ու սրբութիւն։ Կրօնաւոր մը, Տը Լահէյ, այս ուղղութեամբ գրած է՝ թէ ինչպէս սուրբերը կը գրաւեն հին աստուածներուն տեղերը, թէ ինչպէս, օրինակի համար, Մագդեղականութեան մէջ խաւարին և անոր զօրութեանց զէմ կոռուող լուսաւոր աստուածներուն տեղ Գրիստոնէութիւնը կ'ունենայ սուրբ-ղինուորներ՝ միշտ հեծեալ եւ վիշապներու զէմ կոռուող։ Վերջապէս զիւրին է տեսնել, որ ներկայ դարուս մէջ իսկ՝ առողջ գաղափարներու կողքին՝ վաղնջական ըմբռնումներու եւ հաւատալիքներու վերջամասցութիւններ կան բոլոր ժողովուրդներու զանազան խաւերուն մէջ։

3) Նպաստներ. — Տիեզերաբադձ կրօնքներն՝ իրենց ընդհանրապէս միաստուածեան և բարոյական ու ընկերային գաղափարներով՝ բոլոր մարդոց համար խորացման և վերացման նիւթ կը մատակարարեն անհատնում, քանի որ անոնց դիտակից ես-ին հետ գործ ունին։ Այդ ճիւղերու հետեւանքով թէեւ կարելի չ'ըլլար միայն ամբողջութիւն մը պահել, այնուամենայնիւ անոնք կը ճոխանան զանազան ժողովուրդներու տուած նպաստներով։ Առնելով Իսլամը, իր փառքին մեծագոյն մասը կը պարտի Պարսկաստանի՝ ընդհանրապէս, և Սուֆի գաղութին մասնաւորապէս։

(*) Պատահած ալ է, որ արքունիքէ մը հրաւեր ուղղուի կրօնքի մը առաքելներուն, ինչպէս, Արգարի զէպքը։

ԽՏԱՑՈՒՄՆԵՐ

ՓԻՒՆԻԿԵԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

Փիւնիկէի մէջ հնախօսական կարեւոր աւերակներու չգոյութեան պատճառն այն է որ այդ երկրամասը անընդհատ յաջորդականութեամբ զրաւուած է նուաճողներէ։ յոյն, հռովմայեցի, բիւզանդացի, խաչակիր, արաբ և այլն տէրերէ, որոնք միշտ օգտագործած են հին շէնքերու ատաղձ եղած սրբատաշ քարերը, անոնցմով շինելու համար, հոն կամ այլուր, նոր շէնքեր։ Այս տեսակէտով ամենէն աւելի զբաղատ եղած են մասնաւորաբար այս երկրին այն մասերը, ուր ամենէն աւելի շատ գացած եւ երկար մնացած են խաչակիրները։

Փիւնիկեան հնութեանց ջնջումին մէկ ուրիշ պատճառն ալ եղած է իր երկրին ծովափնեայ բնութիւնը, որ այնքան կը զիւրացնէ հրաշակերաններու բեկորներուն այլուր փոխադրութեան գործը։ Ասոր համար է նաեւ որ Փոքր Ասիոյ մէջ, հեթանոս Եփեսոսի աւերակներէն կարելի եղած է Պոլիս փոխադրել աւերակներու հարուստ մթերք մը։ Սիւրբիոյ մէջ այդ պատճառներուն վրայ պէտք է տակաւին աւելցնել երկրին բնիկ ցեղին բնականէն պատկերամարտ հակումները, որ արուեստին անհասկացող կ'ընէր զիրենք, ինչպէս նաեւ ընչաքաղցութիւնը, որ գերեզմաններու թանկագին առարկաներու կողոպուտին կը մղէր զանոնք, և յաճախ կ'օտրտէր կուտար մեղրիներ, կարծելով գանձ գտնել անոնց մէջ։ Այդ բանին քիչ չէր օգնէր նաեւ տեղական գրեթէ անիշխանութիւնը, այսինքն ոտիկանական հսկողութեան անգոյութիւնը։ Երբ հնութիւն մը գտնուէր տեղ մը, իսկոյն կը հասնէին ամէն կողմերէ, կը բանային շուրջը, կը շարժէին զայն, ամէն կերպ տարօրինակ հետաքրքրութեան առարկայ կ'ընէին զայն։ Եւ սակայն հին քաղաքակրթութիւնները այնքան հսկայական գեր կատարած են այս երկրին մէջ որ, հակառակ ջնջումի այս ահաւոր աւերներուն, դարձեալ ամէն կողմ կը տեսնուին հնախօսական հետքեր։

Սիւրբիոյ և Փիւնիկէի արուեստին տարբերութիւնը յունականէն՝ մեծ մասամբ արդիւնք է կազմութեանը իր կրօնաբանութեն, որոնք նուրբ խառնուածքի ընդունակ չեն։ այս պատճառաւ հաստատեալ բեկորներն, ու զարգաքանդակները՝ խոշոր տապեր ընդհանրապէս։ Յընդհանուրն, փիւնիկեան արուեստը նշանաւոր գեղեցկութեան նշանաւոր մը չունի։ Յարգ գտնուած բեկորները կը յայտնեն այս իրականութիւնը։ ապագայ նոր պեղումներ հաւանական չէ որ փոխել տան այս տեսութիւնը։

Ճարտարապետութիւնը ազդի մը պարկեշտութեան, դատողութեան և լրջութեան ամենէն ապահով ստուգանիշներէն մին է։ Բացարձակ անկեղծութիւնն է ճարտարապետութեան մեծ կանոնը։ Յախտնակաւ հնութեան համար աշխատելու մտածումը բարոյական ոյժէ մը միայն կրնայ ծնիլ, և այդ ոյժը ունեցան ամենէն աւելի դասական հնութեան զարկերը։ Անհուն է տարբերութիւնը որ կայ յունական և հռովմէական հին շէնքերուն և միջնադարեան ու արդի շէնքերուն միջև։ Շէնքին ամէն մէկ մասը, հնութեան մէջ, իրեն յատուկ մասնապէս գործաւորն ունէր։ Ամիսներ կ'աշխատէին քարերը այնպէս մը տեղաւորելու համար իրարու վրայ, որ անոնց միացման կամ շփման զիծը գերձանի չափ բարակ ըլլար, և իրարու մաս կազմած ըլլային անոնք։ Ամէն քար իր պահանջած տեղին մեծութիւնը պիտի ունենար։ Շէնքին տեսնուած ու չտեսնուած մասերը հաւասարապէս պէտք է կազմուէին մաքուր եւ սրբատաշ քարերէ։ Մեհանքը աստուածութեան մը արժանի վեհութիւնը պէտք էր ունենար։ Այսպէս են հին շէնքերը յունական արուեստին տակ, ինչպէս նաեւ Եգիպտոսի մէջ, թէ՛ ի հնումն և թէ՛ ի սլաւական շրջանին։ մինչդեռ գործնական արուեստին մէջ այդպէս չէ։ Այս վերջին ճարտարապետութեան շէնքերը չեն կրնար երբեք զիմանալ հողար տարի։ մինչ Ակրոպոլը և յունական քաղաքակրթութեան և արուեստի միւս մեծ շէնքերը հողար տարի ետքը տակաւին մնացած պիտի ըլլան այժմեանին պէս, եթէ յատկապէս քանդուած ըլլան։

Բայց այս ամէնը ըսել չէ թէ փիւնիկեան հնախօսութիւն չկայ, ոչ, թէեւ ազ-

քատ և վտիտ, բայց գոյութիւն ունի աշխատանքի: Անոր նախատիպը կը թուի եղած ըլլալ այրաբնականութիւնը: Փիւնիկեան արուեստը ամէն բանէ առաջ ճարտարապետական էր. և մեծ յիշակերտներու վրայ անիկա երբեք վաշելուչ եւ տեսական ռճի մը չյանգեցաւ: Փիւնիկեան ճարտարապետութեան յատկանիշը խոշորութիւնն է: Մինչ յունականին մէջ տիրող տարրը սիւնն է, հոս տաշուած ապառաժն է տիրապետողը, որ յետոյ կը փոխուի որմնի ինչպէս սիւրբականին և երբայականին մէջ ալ, նոյնպէս, փիւնիկեանին մէջ, նիւթը, այսինքն քարն է որ կ'իշխէ ճարտարապետին մտածումին վրայ, մինչ յունականին մէջ նախամտածուած յատակագիրն է որ մանրել կամ յարմարցնել կուտայ քարին կտորը: Փիւնիկեան յիշատակարաններուն նըկարագիրն էր ուրեմն հսկայօրէն լայնանիստ պատը: Ասոր պատճառներէն մէկն ալ Սիւրբոյ քարերն էին, որոնք ընդունակ չէին նորը քանդակագործութեանց, անոր համար է որ բուն զարդական մասերը, որոնք տեղ տեղ պէտք է ըլլային պատերուն վրայ, փայտով կամ մետաղով կը ծածկուէին, որպէսզի հնար ըլլար տնոնց վրայ զարդ բանիլ: Յետոյ երբ զարդը հարկադրական դարձաւ փիւնիկեան արուեստին մէջ, ա'լ արուեստը ինքնին վերածուեցաւ նմանութեան արուեստի մը, կորսնցնելով իր բնիկ ինքնութիւնը: Փիւնիկեան կամ սիւրբական մեծ հին շէնքերու անհետացումին պատճառն ալ այսպէս վիթխարի քարերու առնթրագործութեամբ շինուելն էր: Այդ շէնքերու տեղերը վերածուեցան վրան բաց քարահանքերու, ուսկից ամէնքը կը տանէին պատրաստ սրբատաշ քարերը:

Փիւնիկեանին վրայ ամենէն աւելի ազդած է եգիպտական արուեստը: Այդ ազդեցութեան շրջանն է, ղէպի վեր՝ Ռամսէսներու զարը, ղէպի վար՝ Հոսթամէական թուականը. բայց եգիպտական արուեստին ազդեցութիւնը Սիւրբոյ մէջ կը հաստատուի մինչև եգիպտականին ինքնատպութեան շինումը նոյն իսկ: Ասորեստան և Պարսկաստան ալ առանց ազդեցութեան չեն եղած փիւնիկեան արուեստին վրայ: Ի վերջոյ, յունականն է որ Բ. Ա. 400 էն սկսեալ բոլորովին իր ազդեցութեան տակ

առաւ փիւնիկեան արուեստը, երբ Կարքիոն ողողուեցաւ Յոյներով: Աննիրազի և իր զարդերն վրայ աներկեան է յունական դրոշմը: Հոսթամէական շրջանին, մանաւանդ Բ. և Գ. դարուն, փիւնիկէ կը ծածկուի ժամանակին ճաշակով, որուն մէջ երբեմն երբեմն ինքզինքնին կը մատենն սակայն նորէն երկրին կրօնական դադափարները, մինչև Դ. դար, երբ բոլորովին կ'անհետանայ փիւնիկեան արուեստը:

Փիւնիկեանին՝ ուրիշ արուեստէ ազդուելուն պատճառը ինքնին շատ զօրաւոր բնիկ ինքնատպութիւն մը չունենալն է մանաւանդ: Արուեստին յատկանիշներէն մին է այս երեւոյթը: Եգիպտականը չազդուեցաւ բնաւ յունականէն, վասնզի, թէև Իրբեւ արուեստ ստորին էր անկէ, բայց ինքնին էր յոյժ ինքնատիպ: Փիւնիկեան շինութիւններուն մէջ չարունակումի եզրն է որ կը պակսի. գեղեցիկ գադափարներ, աղուոր մանրամասնութիւններ կան, բայց այդ ամէնքէն զօրս չի գար տիրական ընդհանուր յատակագիր մը. կարծես թէ մարդիկ բանած են քարին վրայ, բանած ըլլալու համար միայն, առանց հասարակաց գործի մը մտահոգութեան, առանց գիտնալու թէ ամբողջութեան եզրն է որ կը կացուցանէ մեծ արուեստը: Ասոր համար է որ ամէն կողմ թերի՝ կիսատ բան մը մնացած է կարծես. ոչ մէկ մահարձանի վրայ, հոն, թաղուածին ժառանգորդները փոյթ չեն ըրած իրենց՝ վերջին ձեռք մը ղենել տալ: Արուեստին հաճոյքը անցաւոր զգացում մըն է հոն. այս պատճառաւ ոչինչ կը վերջացնէ ան. զի վերջացնելու համար խստամբեր կամք պէտք է: Փիւնիկեցիները քանդակագործ ըլլալ կը թուին աւելի քան ճարտարապետ, զանգուածային աշխատասիրութիւն չկայ: Ամէն ոք իր հաշուոյն, իր խելքով կը գործէ լոկ:

Բայց ասով չ'ուրացուիր փիւնիկեան արուեստին նախաւորութիւնը. անիկա աւելի հին է քան յունականը, և, ինչպէս ամենուն, անոր ալ մատուցած է ծառայութիւն, ղէթ հանդիսանալով միջնորդ ստորին և վերին Արեւելքին միջև: Արուեստի տեսակէտով, փիւնիկեցիներուն յետնեալ վիճակը ցոյսօր երեւան կուգայ իրենց ներկայ երկրին մէջ ևս. վաճառականութեան մէջ

յառաջացած են, բայց արուեստին մէջ կը մնան չքաւոր: Մարտնիզ եկեղեցին եթէ բաղդատէք ֆրանսական գեղջուկ մատուռի մը հետ, պիտի զգաք թէ այդպէս է: Հնութիւնը Սիւրիոյ մէջ շատ չնչին բան թողած է. վասնզի նախ ինքը մեծ բան մը չէ եղած: Վաղնջական Սիւրիան մեքենաներ չէ ունեցած, քարտալայրերէ և ծակքարերէ զատ: Մեծ քարերու դոյութիւնը բնու ապացոյց չէ յիշակերտին հնութեանը: Պաւլպէքի արամազդեան մահանքը մեծ հնութիւն մը չէ: Քրիստոսէ մինչեւ երկու դար ետքը կառուցուած մեծքարեայ մահան կայ: Փիւնիկեցիք ճարտարագէտ ժողովուրդ էին, և արդէն գծուար է որ արուեստագէտը ճարտարագէտ ըլլայ: Իսկ եթէ փիւնիկեցոց՝ Յոյներէն ազդեցիկէն առաջ ժամանակներէն արուեստի գործեր կը գտնուին փիւնիկէի մէջ, այդ ևս շատ մեծ բան մը չի նշանակեր, նախ վասնզի մեծ արժէքով բաներ չեն առնք. երկրորդ, որովհետեւ եզրիպատական ազդեցութիւն կրած է այդ միջոցին փիւնիկէն: Եւ յետոյ, վերջերն ալ, յունական ճարտարարուեստը ազդած է փիւնիկեանին վրայ:

Փիւնիկեան արուեստին ամենէն գեղեցիկ գործերը գերեզմաններն են, որոնք այրեր էին առաջ բնականէն, և յետոյ արուեստականօրէն փորուեցան երբեմն: Յետոյ, երբ ճարտարապետական ձեւ տալ սկսուեցաւ գերեզմաններուն, նորէն քարայրի կերպը զանց չեղաւ. այնպէս որ հողին վրայ շինուած մեծ մօտիլէտներն ալ բարձր քարայրներու ձեւն ունեցան: Վիմազրական արուեստն ալ աննշան մնացած է փիւնիկեցոց մէջ: Դարին վրայ գրելու սովորութիւնը, որուն կը թուի ակնարկել Յօր (ԺԹ. 23, 24), մեծ արդիւնքներ չէ ունեցած. մօլաբական քարէն առաջ որ և է արձանագրութիւն երեւան չէ ելած: Յիշատակարաններու, դրամներու, գերեզմաններու վրայ գրելու սովորութիւնն ալ Յունաց հետ յարաբերուելէն առաջ չկայ իրապէս: Փիւնիկեան դրամագրութիւնն ալ նոյն օրէնքին կը հետեւի. Յունաց եւ Պարսից դրամներուն ծանօթանալէն ետքն է որ փիւնիկեցիները կը սկսին գրամ ունենալ: Նոյն իսկ Կարքիզոնի մէջ վերնագրական արձանագրութիւնները նշանաւոր չեն եղած: Վերնագրական արձանագրու-

թեանց փիւնիկէի և Սիւրիոյ մէջ սակաւութեան պատճառներէն մին ալ այն է որ աւելի մետաղի քան քարի վրայ կ'ըլլային անոնք. և որովհետեւ մետաղը քարէն աւելի արժէք ունի և դուրաւ կը վերածուի ուրիշ առարկայի, այս պատճառաւ կը կողպտէին մետաղեայ յիշատակարանները և կը ջնջէին վրայի գրուածքը, տիրանալու համար մետաղին արժէքին. այս կերպով է որ ջնջուած են՝ եղած վերնագրութիւններուն մեծ մասը: Դժուար է փիւնիկէի համար հնախօսական ժամանակագրութիւն կազմել, որովհետեւ փիւնիկէ յունական և հռովմէական շրջաններուն ալ պահեց իր ոճն ու առանձնայատկութիւնները. վերնագրութեան միջոցաւ միայն կարելի է ճշգրտմանը ընել: Այս կերպով կարելի է երեք շրջաններ որոշել. նախայունական, խառն՝ այսինքն փիւնիկեան ոճի հետքերու վրայ յունա-հռովմէական ազդեցութիւն, և զուտ յունական կամ հռովմէական ազդեցութեան շրջաններ:

Փիւնիկեան քաղաքակրթութիւնը ծովափնեայ է իսկապէս. փիւնիկէ ինքնին ըլլալով աւելի նաւահանգիստներու շարք մը, իր շրջավայրերովը միասին, քան իսկապէս երկիր մը: Այդ շարքը բաժնուած էր, յունականին պէս, քաղաքակրթական շրջանակներու: Փիւնիկեան քաղաքակրթութիւնը գրեթէ չթափանցեց դէպի ներսերը, լեռներն ի վեր: Կառուղիները գրեթէ միայն ծովագրերու վրայ շինուեցան. ներքնամարդը ասպարէզն էր ուղտին, որ քաղաքակրթութեան թշնամի գրաստն է:

Սիւրիոյ պատմութեան բանալին քաղաքաբնակի (ասորի եւ փիւնիկ) եւ թափառաշրջիկին (պէտէվի) կոխն է: Հռովմայեցոց օրով, թափառաշրջիկը նուաճուեցաւ, և Բաւմիր, Հօրան անիլերի քաղաքակրթութեան հասան: Սարակինոսներուն և իսլամին հետ սկսաւ բարբարոսութիւնը, այսինքն պէտտէներ, որ, որ և է հնարելիք չունեցող եւ զարգացումի միջոցները արհամարհող մարդն է Սիւրիոյ մէջ: Զ. դարէն սկսեալ, կարծես անապատը աւազին հետ դէպի ծովեզրէք քաղեց եւ հետզհետէ Տիւրոս եւ Սիդոն կորսուեցան:

Կալով փիւնիկէի հին պատմութեան,

անիկա նախնական Բանանն էր, ինչպէս
կը ներկայացնէ Ծննդոց գիրքը: Քրիստոսէ
3000 տարի առաջ, Փիւնիկէ բնակաւոր-
ուած է եգիպտականին նմանող ճարտա-
րապետը, յաջողաձեւն, եւ զպտերէնին
նման լեզու մը խօսող ցեղէ մը: Հազար
տարի ետքը, ան կ'ենթարկուի սեմական
արշաւանքին Հիւքսոսներուն, որոնք թէեւ
եգիպտոսի մէջ անցաւոր ազգեցութիւն մը
միայն կ'ունենան, բայց հոն բաւական խոր
հետք կը թողուն, ինչպէս իրենց արուեստ-
ները յետոյ եգիպտոսի մէջ: Բանան տարրը
չ'ոչնչանար սակայն, հակառակ լեզուն

կորսնցնելուն: Ասոր հետեանքն է որ տի-
րապետող ազգի կոչու տարրին մէջ երբե-
մըն դեռ կը հանդիպիս սիրուն եւ նուրբ
դիմագիծերու, որոնք հին ցեղին վերն-
ձիւղումն են անշուշտ: Հելլենականութեան
եւ Քրիստոնէութեան շունչին տակ վեր-
կենցաղած այս հին ցեղը յետոյ թէեւ ճրմ-
լուեցաւ խաւամութենէն, բայց նորէն մնաց
երկրին բարոյական կենցաղին հոգին, ինչ-
պէս կը պատահի միշտ, երբ ճարտար եւ
հին ցեղ մըն է որ կը նուաճուի դաժան
եւ տիրապետող ցեղէ մը:

Ե. Բ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՆԵՑԻ ՊՕՂՈՍ Գ.

ՊԱՏՐԻԱՐԲԻՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

տոսի ի Սուրբ յերուսաղէմ, կատարելով
զուխտն իւր յաւուրս երանեալ հայրապե-
տին Գրիգորի մեծ վարդապետի, աշակեր-
տի Վարդանայ վարդապետի Բաղընցոյ:
Որ եւ հարեալ էր հայրիկս ի սէր սրբոց
տեղեացս, ի սէր սուրբ պատկերաց Աս-
տուածածնի, որ ի վերայ երկուց սիեանցն
Սուրբ Յակոբայ կայ՝ զկնի երկուց դասուցն,
եւ ի սէր երանելոյն, այսինքն Գրիգոր պա-
տրիարկին: Որ եւ եկն եւ քանի տարի սը-
նոյց զմեզ խիստ տաժանմամբ, զի ոչ ե-
մուտ միւսանդամ ի կարգ աշխարհի, այլ
կայր իրեւ զկրօնաւորսն յանապատի ըստ
ամենայնի, մինչեւ եմոյժ զքոյրն իմ ի
կարգ աշխարհի: Եւ վաճառեալ զամենայն
որ ինչ կայր ի խանութն, տալով զբա-
ժինն եւ զճիւղէզն քեռն իմոյ ըստ բաւա-
կանի իւրն կարողութեանն, եւ զիս առեալ
ընդ իւր, ի ՌՃՀՆ (= 1726) Հայոցս թը-
վին, բաղում տէրունական ուխտաւորօք
մտանել ի սուրբ քաղաքս առ սիրահարքն
իւր: Որ եւ ի ճանապարհին քեռն մեր եւ
ընդ մեզ հացակից եղելոց քաղաքակցաց
մեր՝ ի գետն Մալաթիոյ, որ առաջի թուի-
մայ գիւղին էր աս(ն)ցքըն, ընկղմեցաւ, յո-
րում գոյր սակաւ ինչ փող մեր եւ ձմ
(150) քիւլիչէ էպրիք Թէվրիլոյ: Իսկ ըն-
կերացն մեր բաղում զբամբ գոյր, զի
հայրիկս առ ինքն ունէր կարեալ զոսկիւն,
եւ վճական խօսքն հօրս էր այս՝ թէ իմ
ապրանաց մէջն անիրաւ ստացուածք ոչ
գոյր, բայց միայն մէկ կարպետ ի Թէվրի-
լու բերեալ թալանէն, զոր առի աժանա-

Շնորհօք եւ յաջողութեամբ ամենագո-
րին Աստուծոյ, ի ՌՄԺԷ (= 1768) ամի
ի ապրիլի ԺԷ: Ես Պօղոս վարդապետ խըղ-
ճալի եւ տառապեալս, որ եմ ի նահանգէն
Վասպուրականի, ի մայրաքաղաքէն Շա-
միրամակերտու, ի զարմէ Զարչի Սաջկանց,
թողն մահտեսի հանգուցեալ Սաջաբոյ (որ
կայ թաղեալ ի յԱրապկեր ի Սրբոյս Սաղի-
մայ դառնալն), եւ որդի որդւոյ նորին
մահտեսի Մարգարէին, չարչոյ բարեպաշ-
տի եւ մեծահաւատի: Որ մինչ ծնեալս եմ
ի մօրէս իմմէ պարկեշտուհւոյ Փերուզայ
կոչեցելոյ, ի զստերէ Մաղսուտէ թախի-
եաճեոյ, եւ ի լինելս իմ վեցամսեայ ժամա-
նակաւ՝ մայրիկն իմ համեստ, ըստ վկա-
յութեան տեսողացն, ելեալ է ի կենցաղոյս
եւ հանգուցեալ առ Տէր, որոյ քողցրիկ
հոգւոյն Տէրն ողորմեսցի: Իսկ հայրիկս
մենացեալ իրեւ զտատրակիկ, թողեալ զիս
եւ զորք քոյրն իմ զԹօյֆախանն (որ միով
տարով մեծ էր քան զիս) առ հայր եւ առ
մայր մօրս մերոյ, ինքն եկեալ էր յուխտ
եւ յերկրպագութիւն սրբոց տեղեաց տնօ-
րէնութեանն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիս-

զին՝ երեք ապասի, այն ի վերայ բեռին գոյով տարաւ զմիւսքն: Արդ թէպէտ ի ՌՃՀԵ (=1726) թվոյն ելաք, բայց ի ՌՃՀԶ (=1727) թվոյն ի Բերիեայ մտաք, և անտի ի Դամասկոս, որ և անդ զոյն զուամարեալ բաղմութիւնք ուխտաւորաց, որովք եղաք ողիք է՞ծ (700), մեծ և փոքր յամենայն քաղաքաց և կողմանց ժողովեալք ի մի: Եւ գլխաւորքն էին՝ Մշու Գլեկիայ վանուց Սուրբ Կարապետի ճգնազգեսաց առաջնորդ Տէր Արքահամ արքեպիսկոպոսն, որ էր հօրեղբոր որդի Գրիգորի երանեալ պատրիարքի և ձեռնասուն աշակերտ նմին (որ զինի վախճանի Կարապետի կաթողիկոսի Գաղատացւոյ, որ իսկն Զէյթունցի էր, նստաւ կաթողիկոս ի Սուրբն Էջմիածին, և ՌՃԶԳ (=1734) և ի նոյնմբեր ամսոյ ԺԱ հանգեաւ ի Քրիստոս), նաև Պաւլաօցի Յակոբ վարդապետ նըվիրակն Թաթաւ, Գարբիէլ վարդապետ նըվիրակն Ակընայ (աշակերտք Գրիգոր պատրիարքին) որ եղեւ վէքիլ նոյնոյ երնետոյն և զինի վախճանին տարին ի Պօլիս և զիտացուցին ի Պրուսա, որ անդ հանգեաւ և թաղեցաւ, Երեմիեայ վարդապետն Կարնեցի Մաղմանօղլի կոչեցեալն ի Կարնոյ նըվիրակութենէ, ահանջատ Մարտիրոս վարդապետն Բերիացի, Յարութիւն վարդապետն Գերմանիկու, և այլք ի մէջ աշխարհականաց էին բազումք զորս ոչ է ի մտիս, բայց միայն Արապկերցի մահտեսի Սիրակոն աղայն, որ և զիւր ընտանիքն թախտրաւանով երբ և տարաւ: Եւ այլք բոլորքն երկվարօք, զինուք, վրանօք, էլքէնտէզօք, եէտէկօք և անասելի զարդուք ընդ Ատրմօղլի Իսմայիլ ալուշան շատագանձ սատէթլի փաշա էֆէնտիին եկեալք ի Դամասկոսէ բաղմօրեայ ժամանակօք սակս շատութեան անձրիին՝ հասաք խոր խաղաղութեամբ մինչև ի նոյն, որ զբաղմութիւն զօրաց զնկով ընդ մեզ՝ եկեալ ուրախութեամբ հասաք ի սուրբ քաղաքս, հանգչեալով ի զոգ ծնողիս մերոյ, մայր որդովք բերկրեալ: և զայլսն ընթերցող սիրելիք իմասջիք զԳրիգոր հայրապետին և զԱրքահամու երջանկին և զայլոցն զյնձութիւնս անպատմելիս: Որ և կատարեալ զուխտս մեր, սակայն ծնողս իմ ոչ կամեցու ալ բաժանիլ ի սրբոյ քաղաքէս և զվերոյ յիշեալոցն, վասն որոյ ի մեալն Տնաուն

Արքահամու վարդապետին հարկեցուցմամբ պատրիարքի սրբազանի, մնաց և հայրիկս իմ ինե՝ միջնորդութեամբ սրբազան Արքահամ վարդապետին և նորին աղաշանօքն: Եւ զի յայնմ ժամանակի ի մէջ Սըրբոյ Աթոռոյս փոքրիկ տղայ ոչ թողուին միաբան մնալ, զի մեք յայնժամ ըստ ասիցն հօրս էաք Ժ. ամեայ, որ և Դ տարի մնացաք: Հայրիկս երբեմն ներսի պարտէզի պարտիզպան և երբեմն Սուրբ Հրեշտակապետի վանացն ժամակոչ, և խղճուկս տղայ զուով երբեմն առ Սուրբ Յարութեան ընէյիլ Յովհաննէս վարդապետն և երբեմն առ Սուրբ Հրեշտակապետի ընէյիլ Տէր Մարտիրոսն Բաղլընցի, (որ էր յաշակերտացն վարդանայ վարդապետի և համիրակ Գրիգոր պատրիարքի և Յովհաննէս ընէյիլ վարդապետին) սակաւիկ ընթեռնելով, զի մինչ տղայ էի իբրեւ զտղայ եայլն: Իրաւի հոգեւոր ծնողքս հանդերձ երանեկեալ պատրիարքաւ, որ վասն Արքահամ վարդապետի խաթերն, որ յոյժ աղերս էր արաբեալ վասն իմ, և այն վասն հօրկանս մահտեսի Մարգարէին՝ զի նախածանօթ բարեկամ էր նմին, այսինքն Արքահամ վարդապետին, և մարմնաւոր ծնող հայրիկս շատ և շատ նեղութիւնս կրեցին մինչ ի Դ տարին, որ զիսկապէսն ժամանակակիցքն պատմեն նարդենիս, որոց Տէր զհոգիսն լուսաւորեսցէ և երկնից արքայութեանն արասցէ արժանի, ամէն: Իսկ ի ճուլուսին սուլթան շէվքէթլի Ահմէտին և յարքայանալն բարեսէր արքային սուլթան Մահմուտի որդւոյ սուլթան Մուստաֆային, եկն եղբայր հօրս իմ մահտեսի Մալխաս աղայն յուխտ, և յոյժ բռնադատեաց ըզհայրիկս տանել, սակայն հայրն իմ առաքինասէր գնացեալ անկաւ առ ոտս սրբազան պատրիարքին, որ պատասխանեաց մահտեսի Մալխաս աղային՝ թէ ի խղճուկ եղբորէդ ձեռք վեր կալ, այսուհետեւ ոչ քեզ և ոչ աշխարհի է պիտանի, զոր քաջ գիտես զվարս և զբարս զորա: Եթէ կամիս զորդին առ և զնա և արա որպէս կամիս: Եւ այս վասն այն զի ինքն պատրիարքն երանելի և հայրիկս և ամենեքեան ի ձեռացս մնացնն ազատ, վասն որոյ հօրեղբայրն իմ արար ըստ նոյնի կամացն, զի ինքն մի որդեակ ունէր Միրզախան անուն վեցամեայ փոքր քան զիս:

Եւ առեալ տարաւ ընդ իւր ի Վան, որ ի յայն ամի Թէոդորոս վարդապետն խորհնացի (որ զկնի Յակոբ պատրիարկին եղև պատրիարկ սրբոյ քաղաքիս և ես ի նմանէ առի զքահանայականն զկարգն սուրբ) ընդ մեզ գնաց յԵւդոկիեայ նըվիրակ: Որ եւ մեք եղաք ի Վան քանի տարի մնալով, որ ըստ ամենայնի զգուեցայ յամենայնէ, որ զոր ինչ որ կամեցան թէ՛ մահտեսի Մալխաս աղայն և թէ իւրայինքն, որ առաւել քան զԵրեւանցն որդին սիրէին և պատուէին զիս, թէ՛ քոյրն իմ հոգեւէր և թէ ալլքն, սակայն ոչ կամեցաք և ոչ ի կամս նոցին և ի խնդիրս խոնարհեցաք: Եւ ի միում զիշերի ի վերնատունն մերձ առ հօրեղբայրն իմ և առ սիրելի Միրզախանն մինչ ննջէի, տեսի երազ՝ զի հայրիկն իմ բազմաշխատ մտեալ և եղեալ կայր ի դազադոջն, եւ ես լայի անմխիթար, սակայն լացն իմ ոչ եթէ տեսութեամբ երազոյն, այլ ստոյգ արտասուաց իջուցմամբ և ձայնիւ ազաղակաւ եղեալ, որոյ վասն ամենեքեան ընդոստուցեալ թաքեալք ի վերայ իմ ձայն տալով հագիւ ուրեմն արթընացուցին զիս, որ և տեսի զի թացեալ յարտասուացն և կարկամեալ հարցին թէ վասն է՞ր լաս: Ասացի զտեսեալս: Պատասխանեցին՝ թէ մի՛ երկնչիր, շատ ապրելոց է: Սակայն այլ առաւել սկսայ լալ, մինչ զի եւ նոքա լացին. և մինչ ներարտասուաց կայաք ամենեքեանքս, եկն ուխտաւոր սուրբ քաղաքէս եւ գրեանք բազումք նոցա և ինձ, և որդեկարօտ հօրկանէս՝ նոցա թէ ժամ մի յառաջ զիմ որդին յղեցէք, ապա թէ ոչ ի կարօտոյս մեռանիմ, իսկ ինձ, թէ ոչ գաս՝ իմ օրհնութենէս և յԱստուծոյ զրկիս: Որպէս տեսն՝ կոյրն զինչ խնդրէ, երկու աչք. վասն որոյ այլ նոքա ոչ կարացին արգիլել, զի յաստուածակոյս կողմանէ իմացան զայն, որ և զինչ որ ի պահեստի եղեալ էր հայրն իմ առ հօրեղբայրս և առ քեզս՝ առեալ վաճառեցաք և յամենայն իրաց դատիլախայ եղեալ, ընդ ուխտաւորացն մեր երկրացոց ի ՌՃԶԲ (= 1733) թվոյն և ի տօնի կատարման Յակոբայ Մըծրընայ հայրապետին զկնի, երկուշաբթի օրն Աստուծով ելաք ի Վան քաղաքէն մեծաւ խնդութեամբ և փառօք, որ և ՌՃԶԳ (= 1734) և ի մեծ պահօց ընդ Հրվրուկեան մահտեսի Յա-

րութիւն աղային, ընդ Հինտու նըվիրակ Ահարօն վարդապետին Զուղայեցոյ, ընդ Ղըպրուզցի Յարութիւն վարդապետին՝ նըվիրակին Բերիոյ մտաք ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, որ և յայւմ ամի ի Պօլսոյ եկեալ էին յուխտ աշակերտքն Յովհաննէս պատրիարկի մեծին Պօլսոյ սրբոյ տանս այցելուի՝ Յակոբ վարդապետն, որ Աստուածաբան կոչեցաւ ի Գրիգոր պատրիարկէն (որ յետոյ եղև Պօլսոյ երկիցս պատրիարկ եւ սուրբ քաղաքիս մի անգամ՝ երկու ամ), Յովհաննէս վարդապետն Կեսարացի մեծ զիտնականն (որ և մեք դարտաքինն ի նմանէ առաք դաս և եղև բազմաց լուսաւորիչ, որ Տէր պահեսցէ վասն մեր), Պօղոս վարդապետն և ալլք: Նաեւ Թէոդորոս հայր վարդապետն եկն մերձ Մաղկազարդին, բերելով զնըվիրակութիւնս յԵւդոկիոյ, այլ և զեղբայրն իմ զտիրացու Յովհաննէս Գանձակեցի, որ ձեռնադրեալ անուանեաց Կարապետ, որ զկնի իւրն նըստաւ յաթոռ պատրիարկութեանն և եղև մեզ նախորդ պատրիարկ սրբոյ աթոռոյս ի ՌՄԺԱ (= 1762), եւ ի ՌՄԺԷ (= 1768) Յունվարի ԻԴ հանգեաւ ի Տէր: Որ և ընդ քաղցրիկ ծնող հօրս քանի ամիս մնացաք ի Սուրբ Մնունդն Գրիստոսի և Դ տարի ի մէջ Սուրբ Յարութեանն, սեւալ առ ռոս նորին ընէյիզի Յովհաննէս վարդապետի քեռ որդւոյ Աստուածատուր վարդապետի (որ վերջն եղև ընէյիզ Սուրբ Յարութեանն և մեծ լուսարար Սուրբ Յակոբայ, որ էր յոյժ սիրեցեալ յաշո Գրիգոր պատրիարկին երանելոյ), որ և ըստ մերն կարեաց սպասաւորութիւնս արարաք զպրութեանն և սարկաւագութեանն: Իսկ զկնի Դ տարւոյ եւ կարդաւոր լինելոյս ներ սուրբ աթոռոյս՝ Դ տարի ձախակողմեան դասն ժամ ասացաք, հրաւիրակութիւնս արարաք, զգլըքատունն շահեցաք տիրապետելով, լուսարարին Սուրբ Յակոբայ օգնեցաք, եւ այլ զոր ինչ որ հրամայէր մեզ երանեալ հայրապետն Գրիգորիոս միջնորդութեամբ լուսարար Աստուածատուր հայր վարդապետին՝ անտրտունջ կատարէաք: Որ և ի ՌՃԴԳ (= 1744) ամին ի բնիկ երկիրն մեր ի Վան նորին հրամանաւ նըվիրակ գնացեալ, բազմորայիւք ի ՌՃԴԷ (= 1748) թվոյն եկեալ պարզերես առաջի սրբազանին առաք զկատարեալ զօրհնութիւնն,

որ նոյն երանելին հաւն իմ Գրիգոր պատ-
րիարքն ի ՌՃՂԸ (= 1749)ին և Փետրվարի
փոխեցաւ առ Տէր, որոյ զհոգին լուսաւո-
րեացէ Տէր երկնայնով լուսով, Զկնի գնա-
ցաք հրաւիրակ ի Պօլիս և եկաք, և հրա-
մանաւ Յակոբ պատրիարկի սրբոյ աթոռոյս
գնացաք նվիրակ յնւղական և ի Սուրբ Էջ-
միածին հրաւիրմամբ Մինասայ կաթողի-
կոսի Ակընցւոյ, և և զգործն կատարեալ՝
Աստուծով եկաք ի սուրբ գահս յաւուր
Թէոգորոս պատրիարկին: Որ և զկնի մի
տարւոյ յղեաց զմեզ ի յիշմելուն Լիկայա-
ցոյ, որ է Փոքրն Ասիական, որ և մինչ էաք
ի Նիկիամիդեայ՝ լուսաք զմահն Թէոգորոս
պատրիարկին, որ և լրացուցեալ զգործն
Աստուծով, ընդ Պօլսոյ նաւի Թ վարդապե-
տովք եկեալ մտաք ի սուրբ գահս՝ մեր սի-
րելի Հաճընցի Սարգիս հրաւիրակ վարդա-
պետիւ, որ և զմեզ յոյժ սիրով ընկալաւ
կարապետ պատրիարկ եղբայրն իմ, ծե-
րունիքն բոլոր և եղական սիրելի եղբայրն
իմ Եւդոկիացի Սարգիս արքեպիսկոպոսն
Ֆէրմանպատէ կոչեցեալն, որ և սիրով ըզ-

լուծն դարպասի վերակացութեանն ի պա-
րանոցն մեր անցուցին, և մեք Աստուծով
և օթանդակութեամբ եղբարց ի ՌՄԺԱ.
(= 1762) ի Հոկտեմբերի ԺԳ օրէն մինչ ի
ՌՄԺԷ (= 1768) և ի յԱպրիլի ամիսն ի
յանգ և ի յաւարտ հասուցաք: Եւ ի լի-
նելն մեր պատրիարկ կամեցողութեամբն
Աստուծոյ և ստիպմամբ բոլորից, որպէս
զրեալ եմք ի մեծ տէֆտէրոջն տարեկանի
իրատի և մասըրաֆի ըստ ամենայնի, զմեր
սիրելի զեղբայրն զԵւդոկիացի Սարգիս աս-
տուածարան վարդապետն եղի դարպասնի
բերելով յիշմելուն ընդիրակութենէն, մինչ
չն էր զգործն զայն կատարեալ վասն հար-
կաւորութեանն, որ և նարդենիս յաւե-
լացուցաք նաև զվէքիութիւնն ի վերայ,
զի միւսն ինքնին հրաժարեցաւ, և Տէր Աս-
տուած իւրն և օգնականաց և ամենայն
մտերիմ զործակալաց և բոլոր միաբանից
կարօղութիւն տալէ և վարձահատոյց լի-
ցի, ամէն:

Հրատարակեց Մ. Ե. Ն.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱԽՏԱՆԳ ՈՐԴԻ ՈՒՄԵԿԱՅ ԵՒ ՆՈՐԱ ՏՈՂՄԸ

Պ.

Ումեկեան տոհմը, այսպէս անուա-
նենք Վախտանգի հօր անունով, որ ա-
մենից յայտնի ներկայացուցիչն էր, արեւ-
ելեան Հայաստանի բնիկ իշխաններից
էէք, այլ եկաւ Մանազկերտի շրջանից,
այս մասին մեզ մանրամասնութիւններ են
տալիս Վարդան և Գանձակեցին: Առաջինը
յայտնուեմ է 1242 թուականի համար. «ի
վեցհարիւր իննսուն և մի թուին Հայոց Բա-
չու նուինն փոխեաց զիշխանութիւն Զար-
մաղանին և էառ զկարնոյ քաղաք՝ հանեալ
անտի դայրն երեւելի, մեծատուն և եր-
կիւղած ի Տեառնէ զՈւմեկն և զազգականս
նորա՝ զորդիս պարոն Յոհաննու զՍտեփան-
նոս և զեղբարսն իւր հինգ» (*): Ուրիշ
աղբիւրից էլ գիտենք, որ Թաթարների ար-

շաւանքը գէտի կարին և Փոքր Ասիայի
քաղաքները՝ կեսարիա և այլն սկսուած էր
1242 թուին. Գրիգոր Դոփեան, որ միւս
հայ իշխանների հետ՝ Աւագի գլխաւորու-
թեամբ՝ մասնակից էր այդ արշաւանքին,
պատմում է անձամբ մի յիշատակարանի
մէջ (*):

Իսկ Գանձակեցին առանց թուականը
յիշելու Ումեկի հիւսիսային Հայաստան
փոխադրուիլն ու Տփլիսում հաստատուիլը
կապում է թաթարական հարկապահան-
ջութեան պատմութեան հետ, որ կատա-
րուել է Մանգու խանի հրամանով «յոթն
հարիւր և երեք թուականին Հայոց» (= 1254). թուելով հարկապահանջութեան ծա-

(*) էմինի հրատ. Մոսկվա. 1861 երես 193:

(*) Օրթաքիլիսայի (Լենինականի մօտ) աւետա-
րանի պահպանակ մի Զեռադիրների Յիշատակա-
րանների ժողովածու, անտիպ:

ներ կողմերը դանակաճան դասերից, աւելացընում է. ճանախ վաճառականաց բազում ինչս շահեալ, կուտեցին զանձս սատարիկս ոսկւոյ եւ արծաթոյ եւ տկանց պատուականաց. եւ այսպէս զամենեւեան սղացուցեալ, եւ վայելեւ եւ աշխարով լցեալ զաշխարհս թողին չար ոստիկանս ի վերայ աշխարհացս զնոյն պահանջել յամենայն ամի, նովին համարով եւ գրով: Բայց մեծարեցաւ ի նոցանէ այր մի մեծատուն վաճառական Ումեկ անուն, զոր ինքեանք Ասիլ կոչէին, այր բարեգործ, զոր երբեմն յիշատակեցաք, որ ապրեցաւ յաւերին Կարնոյ քաղաքի ի Թաթարոյն հանդերձ որդեովքն՝ Յովհաննաւ եւ Ստեփանոսիւ, եւ եղբորք իւրովք. եւ էր յայնժամ ի Տըփլիս քաղաքի բնակութիւն կալեալ, եւ հայր անուանեալ թագաւորին Վրաց Դաւթի, եւ մեծարեալ ի զանէն գրով, եւ յամենայն աւագանւոյն: Սա առատ տուր ետ Արդունին, եւ որ ընդ նմա, եւ մեծարեցաւ յոյժ ի նոցունց: Բայց յեկեղեցականաց ուղին առին հարկս, զի չունէին հրաման ի զանէն: Նոյնպէս եւ որդիքն Սարաւանին՝ Շնորհաւերն եւ Մկրտիչն ընչաւէտք եւ մեծատունք^(*):

Ումեկը հաստատուելով Տփլիսում, ինչպէս երևում է Գանձակեցու այս տեղեկութիւններից, վաճառականական մեծ գործունէութիւն ունէր թաթարական պետութեան սահմաններում. եթէ խանը գրով մեծարել էր նորան, Վրաց Դաւիթ թագաւորի կողմից «հայր» կոչուել եւ Արդունի նման «չար» ոստիկանից «յոյժ մեծարանք» վայելել, ապացոյց է, թէ Ումեկի զիրքն ազգեցութիւնը շատ բարձր էր իւր հարստութեան, հաւանորէն եւ խելքի ու ճարպիկութեան շնորհիւ:

Նորա շինարարական գործունէութեան մասին աւելի բան չգիտենք, քան ինչ Երզնկացին է հաղորդում իւր Նախադրութեան մէջ, բայց ձեռք է բերում հիւսիսային Հայաստանի նշանաւոր վանքերից մէկը՝ Գետիկ, որ Գոշ Մխիթարի շինածն էր, եւ զանուում էր Իւանէի պետութեան մէջ, հաւանորէն գնելով Աւագից, ինչպէս Պոռշ Խաղրակեանը՝ Վասակի որդին, գնել էր Այրից կամ Գեղարդայ վանքը զարմեալ

նոյն իշխանից իւր կայքով ու կայուածներով^(*): Այս մասին պատմում է Ումեկի միւս որդին Ճարը՝ Գեաղայ վանքի իւր մեծ արձանագրութեան մէջ:

Յուսով ողորմութեամբ Ասունոյ եւ ճարս որդի պարոն Ումիկին, բոռն Ճարին, աշխարհաւ Մանածկերացի յաշխարհակալութեան Ղարաւ նուին ի քաղաւորութեան Վրաց Դեմետրի Բագրատունոյ իմ հայրն Ումիկ զնեալ քրդեհի ի խո. կարմիր տուգաւ. եւ ճարս գրեցի (?) զՀովսէ իւր ամեն սանձաւաւ ի դառն ժամանակի, որ հայրենիքն ամառ կր եւ ուկին քանկ. որ. կարմիր տուգաւ, տուի Գեաղայ Ասունածածկին իմ հոգոյ սան յիշատակ անցնելի իմ ծնողացն Ումիկին եւ Թագունոյ, ինձ եւ իմ որդեացն Արդունին եւ իւր եղբարցն, առացնողութեամբ Ղասապ վարդապետին. եւ միաքանիս սանձանցին զաւագ եւ շարաք աւրն, եւ զասկի աւրն զամեն եկեղեցիս պատարագ որչափ մեկ կնկանի եւս, մեր ծնողացն շինի, եւ յեւ ելից մերոց յաշխարհիս, մեզ շինի: Արդ ով զայս զեղս հանել ջախայ յայս եկեղեցոյս կամ զիմ յիշատակն խախտեմ ով ով եւ իցե, որ շինիցի ի ծննդոցն Աղաւայ, եղիցի նզովեալ, ԶԼԲ.՝^(**):

Այս արձանագրութեան համեմատ Ումեկեան տոհմը Մանածկերացի էր, որ հակասութիւն չպիտի համարուի Ումեկի Կարինից հիւսիսային Հայաստան կամ Տըփլիս անցնելու իրողութեան. Ումեկն իբրեւ

(*) Մեր «Խաղրակեանք»ին եր. 102: Ըստ Գանձակեցու Գետիկը Զարարեան եղբայրների, յատկապէս Իւանէի տէրութեան մաս էր ամրացրել Կայենի գաւառով (Ղուկ. հրատ. 204, 210, 212): Գրիգոր Տղայ Խաչենցին, Աւագի տան կառավարիչը, նորանից գերեզմանատուն է խնդրում Գետիկ վանքում. այս տեղեկութիւնը հաստատում է եւ նոյն Գրիգորի մի արձանագրութեամբ նոյն վանքում (Ազգ. Հանդ. X. 28): Չաջուռ Խաղրակեանի դստեր Վաննու մի աւետարանը գրուած է «ի թուիս Հայոց» 1121. ի գաւառիս Կայենոյ ի գերեզմանիս սր. ուխտս Գետիկայ ընդ հովանեաւ սր. ածամնիս. եւ սր. Լուսաւորչիս Գրիգորի. ձեռամբ մեղապարտ Ստեփանոսի յիշխանութիւն իշխանաց իշխանի աթարակ Իւանէի, եւ որդւոյ նորա Աւագին» (Ձեռագրաց յիշատակարանների մեր ժողովածուն, անտիպ): Ումեկի գնումը կատարուած պիտի լինի 1242 — 1250 թ. թ., վերջին թուականը Աւագի մահուան տարին է:

(**) Զայ. Ա. 138, Շահին. Բ. 367, Բարխուդարեան, Արծախ. 350: Իս. Յարութիւնեան. Ազգ. Հանդ. X. 1903: Յարութիւնեան «Թեոփի փոխարէն կարծում է «եմ» պիտի լինի. նոյնպէս «զնոյս» փոխանակ «զնոյս»:

(*) Գանձակեցի. Ղուկ. հրատ. Թիֆլիս, եր. 349:

վաճառական հաստատուած էր Կարինում, երբ Թաթարներն արշաւելին այդ կողմերը, բայց նա ծագումով Մանածկերացի էր, նորա տոհմի տեղափոխութիւնն էլ կապուած այդ քաղաքի մի գաղթականական կամ տեղափոխական շարժման հետ: Մի ժամանակապիւր յայտնուեմ է, թէ «Ոկն» թուականին, «Գեարս էառ Զաքարէ ի Տաճկաց, Հայերն ի Մանծկերոյ երան(*)»: Թուականն, ի հարկէ, սխալ է. Զաքարէն Կարսն առել էր աւելի վաղ՝ 1206-7 թ. ըստ Վարդանի եւ Օրբէլեանի նորագիւտ ժամանակագրութեան, իսկ արշաւանքը դէպի Կարին, երբ պարտուեցաւ Սեբաստիոյ առաջինը Մուշի Առաքելոյ յայտնի Տոնականի յիշատակարանի համեմատ, աւելի վաղ ՈՐ — ՈՐԱ. Թուականին: Տարբաղդարար մեղ անյայտ են այս գաղթական շարժման հանդուսնները եւ նրանց նոր հայրենիքի կամ բնակութեան վայրը, բայց անհաւանական է, որ Զաքարիայի արշաւանքի հետ էր կապուած նրանց տեղափոխութիւնը, եւ զոցանից մէկն էր Ապարանների Ուշարձանի կոնգնոզ ձարը, որ կարծում ենք նոյն պիտի լինի Ումեկի նոյնանուն հօր հետ. զուցէ եւ առանց դորան էլ վաճառականական յարաբերութեան մէջ Հայաստանի արեւելեան նահանգների եւ Վրաց տէրութեան հետ:

ՈՐչափ մեծ էր Կեառիկի հետ կապուած կալուածների տարածութիւնը, չը գիտենք. բայց, հաւանորէն բաւական ընդարձակ էր, բարձր արժէքից գատելով: Արձանագրութեան ճիշդ ընթերցանութեան համար ապահով չենք, քանի ձեռքի տակ չունինք լուսանկարչական պատկերը եւ անձամբ էլ չենք ստուգել այն, բայց հաւանական ենք համարում Իս. Յարութիւնեանի նկատողութիւնը, որով մօտեցած կը լինինք ժամանակակից ուրիշ գնումների արժէքին: Հէնց այս արձանագրութեան մէջ ձարը գնում է մի ուրիշ գիւղ՝ վճարելով չորս հազար կարմիր դուգատ. գործադրելով վաճառականին յատուկ լեզու. «Ի դառն ժամանակի, որ հայրենիքն (այսինքն կալուածը, հողը) աժան էր եւ ոսկին թանկ». Ստեփանոս Օրբէլեանը իւր կրտ-

սեր եւ խորթ եղբայր Զաւարից գնում է Զուայ գիւղը «Իւր առնն սահմանօքն, հողով եւ ջրով եւ այդեստանօք եւ բոլոր բնակչօք» 21,000 դրամով(*), որ հաւասար էր 2100 ոսկի դահեկանի. քիչ յետոյ կը տեսնենք, որ Ումեկի ազգականներից մէկը՝ Յովհաննու որդի Ստեփանոսը՝ գնում է «գլխոսկերտ եւ զիր գեղեան, զայգին որ ի Շղւեր», վճարելով 60,000 սպիտակ սուլտանի, այսինքն սելջուկեան արծաթ դահեկան, որ հաւասար էր մօտաւորապէս 6000 ոսկի դրամի: Ո՛րքան եւ հետաքրքրական լինի ու կարեւոր ճշգրիտ Գ. Կարս երկրորդ կիսում գործադրուող դրամներն ու նրանց արժէքը գնումների եւ փոխանակութիւնների համեմատութեամբ, բնականաբար, այստեղ զբաղուել չենք կարող, կարօտ լինելով յատուկ ուսումնասիրութեան: Մեր ցուցումները միայն մօտաւոր գաղափար պիտի տան ձորի եւ նորահօր գնումների եւ հարստութեան մասին: Պատմական տեսակէտով մի հետաքրքրական երևոյթ է այս, որ Հայաստանի արեւմտեան գաւառներից եկած վաճառական հարուստ ընտանիքներ կալուածներ են ձեռք բերում դրամական գնումներով եւ աւատական իշխանների դասում կարգուում, ինչպէս ժամանակակից միւս իշխանները: Գեառիայ վանքում 1273 թուին գրուած ձեռագրի յիշատակարանի Մխիթար գրիչը այս նոր ձեռք բերուած հողային ժառանգութիւնը անուանում է «տէրութիւն» ձորի, մի արտայայտութիւն, որ գործածական էր միւս իշխանների համար. «Յամի եւթն հարիւրերորդի քսաներորդի երկրորդի թուականութեանս Հաոյ յորում ժամանակի հովէր(?) զուղղափառութեամբ(?) ճմարիտ աթոռակալ լուսաւորչին մերոյ տր. Յակոբ, եւ յԱղուանից տր. Ստեփաննոս. եւ ի տիեզերակալութեան Ապաղանին(?) եւ յանիշխանութեան մերո աշխտրհիս, յաթարակութեան Սաղուանին եւ տէրութեան տեղոյս ձորին: Աստանաւր կատարեցաւ տառ մատենիս ի սր. եւ ի հոշակաւոր վանս Գեառիայ ընդ հովանն եւ(?) սր. Ածածնիս. . . . առ ոտս սր. եւ վրսամապայծառ վարդապետիս Յովսափարիս,

(*) Շար. Սամուէլ Անցու ժամանակագրութիւն, հրատ. Ա. Տէր Օրբէլեանի. էջմ. եր. 147:

(*) Օրբէլեան. Ղուկ. հրատ. 493:

որ է ամենայնիւ արինակ բարեաց վարիւք եւ բանիւ . . . »^(*)։

Ճարի արձանագրութիւնից պարզուած է և մի այլ խնդիր, Հասան Զաւալի դուստր Մամախանութունը Ումեկի երկրորդ կիւնն էր, որից եւ կրտսեր որդին Վախտանգ, իսկ Ճարն ու Քարիմատինը նորա տաջին կնոջից էին, որ ըստ արձանագրութեան Թագուհի էր կոչուում։ Որդիներին մէջ առաջը, հաւանօրէն, Քարիմատինն էր, որ ժառանգել էր հօր շինած եկեղեցին Տփիսիսում, իսկ երկրորդը Ճարը, որ ստացել էր Գետիկը և իւր անձնական զննմանով վերան աւելացրել Հովը։ Վախտանգի ժառանգութեան մասին տեղեկութիւն չունինք։

Քարիմատինի, Ճարի և սորա զաւակների մասին յիշատակութիւն ունինք նաև Գետիկայ ուրիշ երկու արձանագրութեան մէջ. երկու եղբայրներ, որոնցից մէկը վարդապետ է, բայց անունը եղծուած է միւսը կարապետ՝ «ի թվին հայոց Զեպարոնութեան խորիշ խաթունին եւ եղբարց իւրոց Արղութին եւ Թա. . . ամուսին որդոց Քարիմատին եւ (?) որդոյ մեծին Ումեկին ու այլ որդոյ խաթունին» շինուած են զանգակատուն «յանուն սր. հրեշտակապետոյն Գարրիէլի եւ Միքայէլի» եւ «պարիսպ շուրջ եկեղեցոյ»^(**)։ Տարաբաղդարար արձանագրութեան եղծուած լինելու պատճառով մնում ենք մթութեան մէջ Արղութի միւս եղբայրների եւ Քարիմատինի անուան հետ կապուած մերձուորների մասին։ Երկրորդ արձանագրութիւնը Պետրոս վարդապետինն է, որ մի խաչ է կանգնել «պարոնութեան Արղութին և խորիշ խաթունին» «ի թուին ԶԴԴ»^(***)։ Արձանագրութիւններից պարզ է, որ Ճարը Արղութից և նորա եղբայրներից զատ, որ յիշուած էր նաև նորա մեծ արձանագրութեան մէջ, ունէր և մի դուստր խորիշ (գուցէ խորիշահի կրճատումը) անունով, որ Արղութի հետ մասնակից էր հօր թողած «տէրութեան» իշխանութեան։

Այս հանգամանքը արժանի է առան-

ձին ուշադրութեան եւ լուսարանութեան, որ իսկապէս սովորական չէր մեր աւանդական կենցաղի և հասկացողութեան համար. Գոչ Միսիթարի Գատաստանագրքի երկրորդ մասի ԿԲ. եւ ԿԳ. գլուխները որոշ լոյս են սփռում այս երեոյթի լուսարանութեան նկատմամբ^(*). աղջիկը հօր ժառանգն էր, եթէ չունէր եղբայր. Աւագի դուստրը խոշաք ժառանգեց հօր իշխանութիւնն ու կալուածները, թէև յապաւումներով, որովհետև եղբայր չունէր, նորա զաւակները Սահիպ դուստին ամուսնութիւնից ժառանգում են եւ յիշուած մօր հետ կամ առանձին^(**)։ Աղջիկը եղբայրներ ունեցած դէպքում, կէսն է ստանում եղբոր կամ եղբայրների համեմատութեամբ. մարդու զննցած աղջիկն ստանում էր հայրական տանը եղած քրոջ բաժնի կէս չափով, բայց նա կարող էր գալ եւ իւր հօր ժառանգութեան մէջ ապրիլ ստանալով լիովին իրեն հասանելիք բաժինը։ Գոչ Միսիթարի կարծիքով տանը եղած աղջիկը «հասար եղբարցն ժառանգէ գհօրն։ Հաստատի ըստ այսմ որդեոց և դստերաց հասար լինել ժառանգութեան հօր»։ Բայց «թէպէտ բաժանորդք ընդ եղբարս ժառանգութեանն քորք են, այլ ոչ ժառանգապահք», որ հրատարակիչը գրչի սխալ է համարում եւ ճիշդ «աւանդապահք», յորժամ եղբարք իցեն»։

խորիշ խաթունի յիշատակութիւնը որպէս տեղական պարոնութեան կամ իշխանութեան ներկայացուցիչ, կարելի է հասկանալ, երբ ընդունենք, որ նա ամուսնացած էր, եւ բնակութիւն հաստատած Գետիկում իւր որդոց հետ, և աւագը լինելով Ճարի զաւակների մէջ, յիշուած է Արղութի հետ, որ իսկապէս իշխանութեան «աւանդապահն» էր։

ԳՍՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

Շարունակելի

(*) Բատումեանի հրատարակութիւն, էջմ.։

(**) Օրբէլ. Ղուկ. հրատ. 412, 418։ Շահյւ. Բ. 163, 183. Այրարատ Այիշանի. 273, 292։ Գառնին եւ Հաւուց Թառ նոյնպէս ենթադրուած էին նրանց իշխանութեան. Զեռ. էջմ. N. 2838 գրուած է 1207 թուին Հաւուց Թառում «ի մերոյ նահանի տէրութեան Խոշարի եւ Զարարիայի որդոյ նորին»։ Տեա եւ «Հովիտ» 1910. 122։

(*) Զեռ. Երուսաղէմի N. 1288։ Յովասափ վարդապետին յիշում է եւ Գանձակեցին Գետիկի առաջնորդների շարքում. Ղուկ. հլ. տ. եր. 210։

(**) Ազգ. Հանդ. X. 1903, Յօդ. Յարութիւնեանի։

(***) Անդ։

ՍՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՒՂՈՍՈՍԻ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՕԾՈՒՄԸ

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԵՐԱՄՆՈՒՄ

Հանուրեամբ չեղ կուտանք «Սիոն»-ի այս քիւին մեջ՝ Ս. Էջմիածինէ ղրկուած հետազայ գրութեան, զոր յատկապէս ամապերբիս համար պատրաստած եւ ղրկած է աղանախն ցերեկներէն հեղինակաւոր գրիչ մը, եւ որ այնքան հանգամանօրէն կը ներկայացնէ եկեղ. Ընդ. Ժողովոյ գումարման, հայրապետական ընտրութեան եւ օժման, Հոգ. Գեր. Խորհրդոյ կազմութեան վերաբերեալ եւ այլ կարեւոր մանրամասնութիւններ:

Կը սիրենք յուսալ րէ «Սիոն» յետ այսու բախտը պիտի ունենայ Մայր Աթոռոյ ներքին կեանքին եւ կացութեան մասին պարբերաբար հրատարակելու նոյն պատուական գրչէն հաւաստի բոլրակցութիւններ:

Ա.

Ուղիղ երկուեկէս տարի էր անցել այն օրից, երբ յաւիտենականութեան գիրքին անցաւ հոգեւոյս Տ. Տ. Գէորգ Ե. այդ երկուեկէս տարին տասնեակ տարիների չափ երկար էր թուում Հայ եկեղեցու հաւատացեալ հօտի, նուիրապետութեան և ազգային անցեալի հետ սրտով կապուած հայութեան համար, թէ այստեղ եւ թէ արտասահմանում: Ուստի եւ հասկնալի է, թէ ինչպիսի սրտատրոփ անձկութեամբ էր սպասուում նոյեմբերի 10-ը, երբ մեր կառավարութեան բարեհաճ համաձայնութեամբ պիտի կատարուէր ընդհանրական Հայրապետի ընտրութիւնը:

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը արեւ էր իրենից կախուած բոլոր հնարաւորը, որպէս զի այս ընտրութիւնը լինի համազգային-եկեղեցական՝ բոլոր լայն եւ ժողովրդական հասկացողութեամբ եւ Հայաստանեայց եկեղեցու լուսազոյն աւանդութիւնների համաձայն. երկար դարերից յետոյ՝ հնարաւորութիւն էր ստեղծուած վերջապէս, որ առանց օտար և տիրող կառավարութեան ճնշումների և միջամտութեան՝ եկեղեցու ամբողջութիւնը ի մի գումարուէր յանձին իւր նուիրապետութեան բարձր ներկայացուցիչների, ինչպէս Կիլիկիոյ տան Շնորհազարդ կաթողիկոսն է, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսոյ պատրիարքները, մեր Միութեան և արտասահմանեան ամբողջ եպիսկոպոսութիւնը, թեմերից ընտրուած հոգեւորական և աշխարհիկ զասերի պատ-

գամաւորութիւնը, եկեղեցու ընդհանրական պետի ընտրութիւնը կատարելու, խորհելու և զարման գտնելու բարեկարգութեան, ցաւերի բուժման, կենդանի տաքութեան իրազօրման ուղիների մասին:

Նոյեմբերի 5-ին արդէն հաւաքուել էին պատգամաւորութեան մեծազոյն մասը Խորհրդային միութեան թեմերից. երեւցել էին նաեւ Եւրոպայի թեմի ներկայացուցիչներից Լեոն Կիմիչկերտան Փարիզից, Պետրոս Տօնապետեան Լոնդոնից, Հայկ Սմաթեան Ամերիկայից, Թորոս Մարմանեան Միլանից՝ որպէս Երուսաղեմի պատգամաւոր: Նոյեմբերի 6-ին Կիրակի պէտք է սկսուէին ժողովի եկեղեցական արարողութիւնները՝ հոգեհանգիստ հանգուցեալ կաթողիկոսի զերեզմանի վերայ, հանդիսաւոր պատարագից յետոյ Հայրապետական մաղթանք և ապա պատգամաւորների երգման կարգը: Ժամը 11-ին եկեղեցու նախապատրաստական զանգահարութիւնը՝ նախապէս եղած ծանուցման համեմատ, հրաւիրում էր պատգամաւորութեան ղէպի Վեհարան, որտեղից հանդիսաւոր երթ պիտի սկսուէր ղէպի Տաճարը: Բակը լըցուած էր խուռն բաղմութեամբ, որ եկել էին Երևանից, Վաղարշապատից և չրճա-կայ գիւղերից, կային ուխտաւորներ և հեռաւոր քաղաքներից, մինչև իսկ Նոր Նախիջևանից: Պատգամաւորութիւնը Տ. Տեղակալի գլխաւորութեամբ, կարգաւորուած

ըստ աւագութեան և թեմերի, այդ օրերի արարողացեալ Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոսի ցուցումներով, յամրաքայլ իջնում էր Վեհարանի ասորիճաններից, և ուղղուած դէպի հանգուցեալ կաթողիկոսի շիրմը. ժողովուրդը բարեպաշտ երկիւզածութեամբ լսում է հոգեւոր երգերն ու մաղթանքները եւ ապա հետեւում պատգամաւորութեան դէպի Տաճարը, որ դասաւորուած է աջ և ձախ դասերում նոյն կարգաւորութեամբ: Պատարագիչ Տ. Տեղակալը խօսում է համառօտ քարոզ «Հայր մերօրից առաջ, քաջատրեյով հայրապետական աթոռի և եկեղեցու նշանակութիւնը մեր կրօնական-հոգեւոր կեանքի, տնցեալի մշակոյթի և միութեան նկատմամբ: Պատարագից յետոյ՝ Իջման Սեղանի առաջ կատարուած է հայրապետական հանդիսաւոր մաղթանք, և ապա պատգամաւորներին երգուեցնում է Տէր Տեղակալը «ըստ մաքուր խղճի մտաց եւ պարտուց», «առանց իրիք աշտոութեան եւ անձնական ակնկալութեանց» ընտրելու արժանաւորադոյն անձին Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի եւ ծայրագոյն պատրիարքի բարձր պաշտօնի համար:

Հետեւեալ երեք օրերը՝ երկուշաբթի, երեքշաբթի եւ չորեքշաբթի որոշուած էր հանգիստ անել, մինչև բոլոր պատգամաւորները կը հաւաքուէին, կը ծանօթանային իրար եւ մտքերի չփռման կ'ունենային, մասնաւոր, նախապատրաստական աշխատանքներ կը կատարուէին Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամներ և պատգամաւորներին ոմանց խորհրդակցութեամբ ժողովը կանոնաւոր դեկավարելու: Պատգամաւորներին մտաւոր զրօսանքի համար ոչ պաշտօնական կերպով որոշուած էր այդ օրերում երկու դասախօսութիւն կարգաւ «Կրօն և Արուեստ» նիւթի մասին և հնագիտական արշաւանք կազմել դէպի Հոլմիսփիլի զոդարիկ տաճարն ու Զուարթնոց մեծ աւերակները, որ յանձնարարուած էր Տ. Դարեգին արքեպիսկոպոսին:

Բ.

Իսկ ժողովը սկսուեցաւ նոյնմերի 10-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Վեհարանի սովորական ընդունելութեան դահլիճում, նախագահութեամբ հայրապետա-

կան Տեղակալ Տ. Խորէն արքեպիսկոպոսի, մասնակցութեամբ վաթսուն և վեց պատգամաւորներին:

Տ. Տեղակալը պատգամաւորութեան զինում է հետեւեալ ճառով. «Այսօր դու-մարուած է Ազգային-Եկեղեցական ժողովը. դուք իրրեւ ժողովրդից ընտրուած պատգամաւորներ եկել էք Մայր Աթոռ կա-տարելու ձեր բարոյական պարտականու-թիւնը հանդէպ Մ. Սթոքի և հայ ժողովրդի: Մտում ենք, որ արտասահմանի պատգամաւորներին թիւը զանազան պատ-ճառներով շատ պակաս է: Պարտք ենք համարում յայտնել, որ Խորհրդային կառա-վարութեան կողմից արտասահմանի պատ-գամաւորներին տնարկել վրդէ տալու հա-մար պատշաճը իւր ժամանակին կատար-ուած է եղել: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի կողմից ուրախութիւն և ողջոյն յայտնելով պատգամաւորներին, յայտարարում եմ Ազգային-Եկեղեցական ժողովի բացումը: Ապա Տ. Տեղակալի առաջարկութեամբ ժողովականները ոտքի են կանգնում ի յար-գանս հանգուցեալ հայրապետի յիշատակին եւ լսում են «Հոգեւոր հանգուցեւոյն» եւ «Քրիստոս Որդի Աստուծոյ» մաղթանքները:

Նախագահի առաջարկութեամբ ըն-տրում է ատենապետութիւն և քարտու-ղարութիւն երեքական թուով. ատենա-պետներ՝ Ստեփան Մալխասեան, Գեղամ Տէր-Պետրոսեան եւ Լեւոն Կիւմլիչկեր-տան. քարտուղարներ՝ Կանայեան Ստե-փան, Ռուբէն աւագ քահանայ Բէկկիւլեան և Գլխաղարեան Կոստանդին: Ատենա-պետ Մալխասեանի առաջարկութեամբ ըն-տրում է և «մանդատային» յանձնաժո-ղով չորս հոգուց բաղկացած. Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոս, Սահակ աւագ քահ. Սա-հակեան, Երսւնդ ա. քահ. Նալբանդ-եան, Յովսէփ Տիգրանեան, ստուգելու պատգամաւորներին փաստաթղթերը: Ընդ-հատուած է նիստը մէկ ու կէս ժամով՝ մինչև վերստուգութեան կատարումը:

Ժողովի կրկին գումարուելուց յետոյ՝ յանձնաժողովի նախագահ Տէր Մատթէոս արքեպիսկոպոս յայտարարում է վերստու-գութեան հետեւեալը, 81 ձայներից միայն երկուսը կարօտ են քննութեան՝ Տօնա-պետեան Պետրոսը ճանապարհին կորցրել է իւր յանձնարարական թղթերը, իսկ Կա-

լիֆորնիայի ներկայացուցիչ Կարապետ Արզալեանը դեռ չի երևացել իւր թղթերով։ Սոցանից Տօնապետանը միայն յատապաշտում իրաւունք ստացաւ մասնակցելու ժողովներին Եւրոպայի թեմի պատգամաւորներին վկայութեամբ։ Պատգամաւորներից ոմանք ունէին մի քանի ձայներ։ Ժողովը որոշեց ընդգունել եկեղեցական հաստատութիւնների և թեմակալ առաջնորդների ձայների փոխանցումը, իսկ անհատական ձայներինը ոչ՝ այսինքն բացակայ եպիսկոպոսների և պատգամաւորների, որոնք գալ չէին կարողացել։ Ըստ այսմ Տ. Տեղակայն ունէր բացի իւր ձայնից և Կլիկիկոյ տան կաթողիկոսի, Տէր Բաղրատ արքեպիսկոպոս՝ Երուսաղէմի պատրիարքի և Պարսկա-Հնդկաստանի հոգեւոր ներկայացուցչի, Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս՝ Երուսաղէմի միաբանութեան և Ռուսմանիոյ առաջնորդութեան, Տէր Մաթթէոս եպիսկոպոս Ինճէական՝ Սուրբ տանի առաջնորդութեան, Երուանդ Շահազիզ՝ Ռուսմանիոյ թեմի։

Այնուհետեւ քննութեան ենթարկուեցան և ընդունուեցան ժողովի զբաղման կամ օրակարգի խնդիրները։

1. Որոշումն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան եղանակի։

2. Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի ղեկուցումներ՝ ա) Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի հաստատութեան և զործունէութեան մասին, բ) Մ. Աթոռի նիւթական կարիքների մասին, գ) Հայաստանեայց Եկեղեցու սահմանադրութեան մասին։

3. Զեկուցումն Հայաստանեայց Եկեղեցու բարեկարգութեան մասին։

4. Ընտրութիւն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի։

5. Ընտրութիւն Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամների։

6. Ողջոյն և գոհունակութիւն Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի կողմից Խորհրդրդային Հայաստանի կառավարութեան։

Կազմակերպչական և ձեռական այս անհրաժեշտ որոշումներից յետոյ՝ Տ. Տեղակալը կարգաց Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի ղեկուցումը ութամեայ զործունէութեան մասին, յայտնելով և Խորհրդի հրաժարականը՝ համաձայն հանգուցեալ կաթողիկոսի 1924 թ. N 1 կոնդակի։ Մաքերի փո-

խանակութիւնից յետոյ՝ ժողովը յանձնարարում է ատենապետութեան կազմել բանաձեւ և բերել հաստատութեան։

Նոյեմբերի 10-ին երկիոյեան ժամը եօթու կէսին դումարում է երկրորդ նիստը ատենապետութեամբ Գեղամ Տէր Պետրոսեանի։ Ատենապետութիւնը ժողովի հաստատութեանն է ենթարկում հետեւեալ բանաձեւը Գերագոյն Խորհրդի հաստատութեան և զործունէութեան ղեկուցման մասին։

1. Ողջունել Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի հիմնումը և հաւանութիւն տալ 1924 թուի յունուարի 1-ի հայրապետական կոնդակին, որով հիմնում է այդ խորհուրդը։

2. Հաստատութիւն տալ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի զործունէութեան՝ նրա հիմնման օրից մինչև այսօր։

3. Ընդունել Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի ներկայ կազմի հրաժարականը՝ շրնորհակալութիւն յայտնելով նրա շրջահայեց և օգտակար զործունէութեան համար, խնդրելով այդ պաշտօնը առժամանակ շարունակել մինչև նոր կազմի ընտրութիւնը ներկայ պատգամաւորական ժողովի կողմից։

Ապա Տէր Գարեգին արքեպիսկոպոս կարդում է Հայոց եկեղեցու սահմանադրութեան նախագծի, իսկ Տ. Մաթթէոս արքեպիսկոպոս՝ Մ. Աթոռի տնտեսական կարիքների մասին։ Որքան և հետաքրքրական լինին այս ղեկուցումները, ինչպէս և նախընթացը մեր արտասահմանեան հայութեան համար, բնականաբար, չենք կարող մէջ բերել իրենց ընդարձակութեան պատճառով, բաւականաճում ենք միայն նրանց մասին եղած վճիռներով կամ եզրակացութիւններով։

Գ.

Նոյեմբեր 11-ին առաւօտեան նիստին կարդացւում են ատենապետութեան կազմած բանաձեւները Սահմանադրութեան և Մ. Աթոռի նիւթական կարիքների մասին եղած ղեկուցումների նկատմամբ։

ա) Ազգային Եկեղեցական Ժողովը լսելով Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի ղեկուցումը Հայոց եկեղեցու նոր սահմանադրութեան մասին՝ որոշում է։

Յանձնարարել Կենդրոնական Հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան կազմել յատուկ մասնաժողով հմուտ անձերից և ներքան յանձնել մշակել նախագիծ Հայոց եկեղեցու նոր Սահմանադրութեան, ելակէտ ունենալով մեր եկեղեցու աւանդական ընտրողութեան սկզբունքը, կանոնական ճանապարհով եկեղեցական զործերի կառավարութեան մէջ մուծուած բարեփոխութիւնները և ժամանակակից իրաւակարգերը: Այս նախագիծը հաղորդել Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսին և Երուսաղէմի ու Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքներին և ի նրկատի առնելով նրանց զիտողութիւնները, հաստատել հայրապետական կոնդակով և մտցնել զործադրութեան մէջ, իսկ առաջիկայ մերձաւորագոյն Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարուելիս՝ առաջարկել ներքան վերջնական քննութեան և հաստատութեան: Նոյն զեկուցման առթիւ Տ. Արսէն կաթիսկոպոսն առաջարկեց մի արբիշ րանածակ, բայց ժողովն համարելով այդ աւելի մի պատմական «սխեմ», քան բանածակ, որոշեց իրեն նիւթ մտցնել արձանագրութեան մէջ և յանձնարարել ապագայ Սահմանադրութեան յանձնաժողովի ուղադրութեան:

բ) Ազգային-եկեղեցական ժողովը լսելով Գերագոյն Հոգևոր Խորհրդի զեկուցումը Մայր Աթոռի նիւթական կարիքների մասին, որոշում է.

1. Ծանուցել Մ. Աթոռի նիւթական վիճակը միանգամայն անապահով՝ նրա եկամուտների պակասութեան պատճառով և բնոյթի պատճառով:

2. Ժողովը պարտք է գնում միութեանական և նամանական արտասահմանեան թեմերի եկեղեցիներին, առաջնորդներին և հայ համայնքների վրայ հոգալ պարբերական նպաստներով Մայր Աթոռի բազմատեսակ կարիքները՝ նրան արժանաւայել զիրք տալու նպատակով:

3. Մ. Աթոռի կարիքների վերայ ժողովը հրաւիրում է Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի, Երուսաղէմի և Կ. Պոլսի պատրիարքներին առանձին ուղադրութիւնը:

4. Յանձնարարել Գերագոյն Հոգևոր Խորհրդին՝ քննութեան առնել և հնարաւորութեան չափով իրագործել հաստատուն եկամուտների աղբիւրներ ստեղծելու մի-

ջոցները, ինչպէս և կամաւոր տուրք սահմանելը, մոմափաճառութիւն և այլ հնարաւոր միջոցներ:

Այնուհետև ժողովն անցնում է օրակարգի երրորդ հարցի քննութեան, այն է Հայաստանեայց եկեղեցու բարեկարգութեան, որի մասին զեկուցում է կարգում Տ. Դէորդ արքեպիսկոպոս Գերագոյն Հոգևոր Խորհրդի կողմից: Յայանում են նաև Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի, Երուսաղէմի Մ. Պատրիարքի և Միաբանութեան կարծիքները բարեփոխութեան խնդրի նկատմամբ իրենց ներկայացուցիչների կողմից: Տ. Դէորդ արքեպիսկոպոսի զեկուցման հիման վերայ ժողովը հաստատում է նախ հանդուցեալ կաթողիկոսի հինգ կանոնական կոնդակները. ա) Քահանաների կրկնամուսնութիւնը (թ. 644, նոյեմբ. 11. 1922). բ) Ազգակցական հինգերորդ և խնամէական չորրորդ աստիճանի և հոգևոր սղղակցութեան կնքահօր և սանուհու ամուսնութեան արդելքի վերացումը (թ. 645, նոյեմբ. 11. 1922). գ) Նոր տոմար մտցնելու (N 349, նոյեմբ. 9. 1923). դ) Երգեհոնի գործադրութեան (թ. 350, նոյեմբ. 3. 1923) և վերջապէս ե) Հայաստանեայց եկեղեցու ընտրութեան սկզբունքի վերահաստատութեան, թեմական խորհուրդների և առաջնորդների նկատմամբ (թ. 678, 1917): Երկրորդ կոնդակի՝ կնքահօր և սանուհու վերաբերութեամբ եղած խնդիրը ժողովը ընդունում է ժամանակաւոր, հարցը առկա թողնելով մինչև յետագայ Ազգային-եկեղեցական ժողովի նոր Սահմանադրութեան հաստատութիւնը: Իսկ ինչ վերաբերում է բարեփոխութեան միւս խնդիրներին, ժողովը յանձնարարում է բարձրագոյն հոգևոր իշխանութեան՝ մասնագէտների ձեռքով յարուցուած հարցերը ուսումնասիրել, ապա Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի, երկու պատրիարքների կարծիքները լսելուց յետոյ՝ անհրաժեշտը հրատարակել կանոնական կոնդակով, իսկ մնացածը պահել ի վերջնական հաստատութիւն յետագայ Ազգային-եկեղեցական ժողովի:

Ժողովի զրադման ընթացքում ներս է մտնում Մանչեստրի Հայոց հոգևոր հովիւ Տ. Մատթէոս եպիսկոպոս Ինճէեան, միակը արտասահմանի եպիսկոպոսներից, որ եկել

էր անձամբ մասնակցելու ընտրութեան գործին իւր անհատական ձայնով: Ատենապետ Մարխանտը ընդհատելով զրազմունքը, ողջունում է նորա գալուստը, որպէս պատասխան Տէր եպիսկոպոսն արտասանում է մի ջերմ և ոգևորութեամբ լի ճառ, որ համակում է բոլոր ունկնդիրներին նոյն զգացումով:

Նոյեմբերի 11-ին երկեղեցեան նիստում որոշում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան եղանակը, թեկնածուների ընտրութիւնը կատարել թերթիկներով, իւրաքանչիւր ձայնի համար միայն մի անուն գրելով, իսկ վերջնական ընտրութիւնը տուփերով: Ժողովը անհրաժեշտ է համարում Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի գոյութիւնը՝ նախագահութեամբ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի, բաղկացած չորս հոգեւորականներից, որոնց ընտրում է Ազգային-եկեղեցական ժողովը, և երկու աշխարհականներից, որոնց հրաւիրում է այդ կազմը՝ ներկայ ժողովին մասնակցող աշխարհական պատգամաւորներից՝ հաւասար իւրաւունքով. հոգեւորականների կազմից դուրս եկող անդամներն տեղ մնացածները ընտրում են նոր անդամ հոգեւորականներից զարձեւել հաւասար իւրաւունքով:

Նոյն նիստում, Ազգային-եկեղեցական ժողովը յանձնարարում է Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդին՝ իւր նախագահ Վեհափառ կաթողիկոսի միջոցով միջնորդութիւն յարուցանել Խորհրդային Հայաստանի կոռապարութեան առաջ՝ բաւարարութիւն տալով Հայոց եկեղեցու անհրաժեշտ և անշուտաձգելի կարիքներին, այն է իրագործել հոգեւոր դպրոցի բացումը Հայոց եկեղեցու պաշտօնեաներ պատրաստելու համար, ունենալ պարբերական ամսաթերթ՝ իրեն օրդան Ս. Էջմիածնի բարձրագոյն հոգեւոր իշխանութեան, ստեղծել եկամտի հաստատուն աղբիւրներ Ս. Էջմիածնի Տաճարի և միաբանութեան պահպանութեան բացուելիք դպրոցի և պարբերական օրդանի ծախսերի և եկեղեցական պաշտամունքի զբոսայգիների տպագրութեան համար:

Դ.

Նոյեմբերի 12-ին Ազգային-եկեղեցական ժողովի հանդիսաւոր նիստը պիտի

գումարուի Տաճարում, իջման սեղանի առաջ՝ կատարելու Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութիւնը: Բոլոր պատգամաւորները նախապէս եղած ազգարարութեան համաձայն ժամը 11-ին հաւաքում են Վեհարան և պատրաստում հանդիսաւոր երթի գէպի Տաճարը, նոյն կարգաւորութեամբ ինչպէս առաջ նկարագրուեց: Այսօր մեծ է ժողովրդի բազմութիւնը, որ շարուած ճանապարհի երկու կողմից հանդարտ ողջունում է և յաջողութիւն բարեմաղթում: Տաճարի մէջ արեւմտեան կողակի մօտ դրուած է ժողովի նախագահի՝ Տէր Տեղեկալի աթոռը, առաջին սեղան, նորա երկու կողմից շարուած են Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամները և ապա միւս պատգամաւորները նախապէս որոշուած տեղերում: Փակում են Տաճարի դռները, որպէս զի ոչ մի հաղորդակցութիւն չլինի մինչև ընտրութեան վերջը. պատգամաւորների ընդհանուր թիւը 72 է, ութսուն ձայնով: Այս նիստի օրակարգի խնդիրներն են ա) Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի և բ) Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամների ընտրութիւնը:

Տ. Տեղեկալի տուած նշանի համաձայն՝ առաջին կանգնում բոլոր պատգամաւորները, աւուտ և կարգացում են բոլոր աղօթքներն ու սաղմոսները ըստ պատշաճին՝ ապա Տ. Տեղեկալը ընտրութեան և զանակի մասին եղած որոշումը յիշեցնելուց և յաջողութիւն մաղթելուց յետոյ՝ բացուած է յայտարարում ժողովը: Այսօր ժողովի ղեկավարը միայն նախագահն է, ատենապետութեան անդամներն ու քարտուղարները օգնում են միայն տէխնիքական աշխատանքներում. բաժանում են թերթիկներ պատգամաւորներին՝ իրենց ձայնի թուի համեմատ, իւրաքանչիւր թերթիկի վերայ միայն մի անուն կարող է գրուել: Կարգացում են Հայոց եկեղեցու բոլոր եպիսկոպոսների անունները, որոնք բոլորն էլ տեսականապէս իւրաւունք ունին իրենց թեկնածութիւնը դնել: Տէր Տեղեկալը յայտնում է, որ Երուսաղէմի և Կ. Պոլսի պատրիարքները նախապէս խնդրել են իրենց չքուէարկել. նոյնը խնդրում է և Տ. Բագրատ արքեպիսկոպոս: Եօթանասունեւինը ձայնից (Արշակ Զօպանեանը քուէարկութիւնից յետոյ միայն հասաւ և

եկեղեցի մաս) Խորէն արքեպիսկոպոսն ստանում է 51 ձայն, Մատթէոս արքեպիսկոպոս 12, իսկ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս 10 ձայն, Բաղրատ արքեպիսկոպոս 2, եւ մի մի ձայն Թորգոմ, Գարեգին եւ Գէորգ արքեպիսկոպոսները: Բայց Խորէն եւ Մատթէոս արքեպիսկոպոսները, մնացածները հրաժարում են քուէարկուելուց:

Կէս ժամ ընդմիջումից յետոյ՝ կատարւում է երկրորդ եւ վերջնական քուէարկութիւն. նախապէս որոշուած էր տուփերով կատարել այս քուէարկութիւնը, բայց տուփերի անյարմարութեան պատճառով, կատարւում է դարձեալ թերթիկներով: Այս անգամ վարսուն ձայն ըստանում է Տ. Խորէն արքեպիսկոպոս եւ 19 ձայն Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոս. նախագահը յայտարարում է քուէարկութեան արդիւնքը:

Ամէնքը ոտքի են կանգնում, Տէր Մեսրոպ արքեպիսկոպոս, իբրեւ աւագագոյն եպիսկոպոս, շնորհաւորում է նորընտիր Հայրապետին. հոգեւորական եւ աշխարհական պատգամաւորները համբուրում են ընտրեալի աջը, որ յուզուած իւր շնորհակալութեան խօսքն է ասում եւ խնդրում աւղօթել, որ Աստուած կարողութիւն տայ ժողովի կողմից իւր վերայ դրուած ծանր պարտքը սրբութեամբ կատարելու: Զանգակի երեք անգամ հնչելու աւետում է դրսի ժողովրդեան ընտրութեան արդիւնքը. կեցցէներին եւ ուրախութեան աղաղակների բացականչութիւնները հասնում են ժողովականների ականջին, յուզելով ամենքին ուրախութեան զգացմունքով:

Այս ընդմիջումից յետոյ՝ գումարւում է երկրորդ նիստը՝ Գերագոյն Խորհրդի անդամների ընտրութեան համար. ութսուն ձայնից 63 ձայն ստանում է Գարեգին արքեպիսկոպոս, 52 ձայն Գէորգ, 50 Մատթէոս, 44 Մեսրոպ, 43 Բաղրատ արքեպիսկոպոսները, 22 Արտակ, 14 Արսէն եպիսկոպոսները եւ այլն: Ըստ այսմ ընտրուած պիտի լինէին առաջին չորսը, բայց Տ. Տ. Մեսրոպ, Մատթէոս նաեւ Բաղրատ արքեպիսկոպոսները հրաժարւում են, խոստանալով իրենց պատրաստակամ աջակցութիւնը նորընտիր Հայրապետին: Ժողովը ընտրուած համարելով Գարեգին եւ Գէորգ արքեպիս-

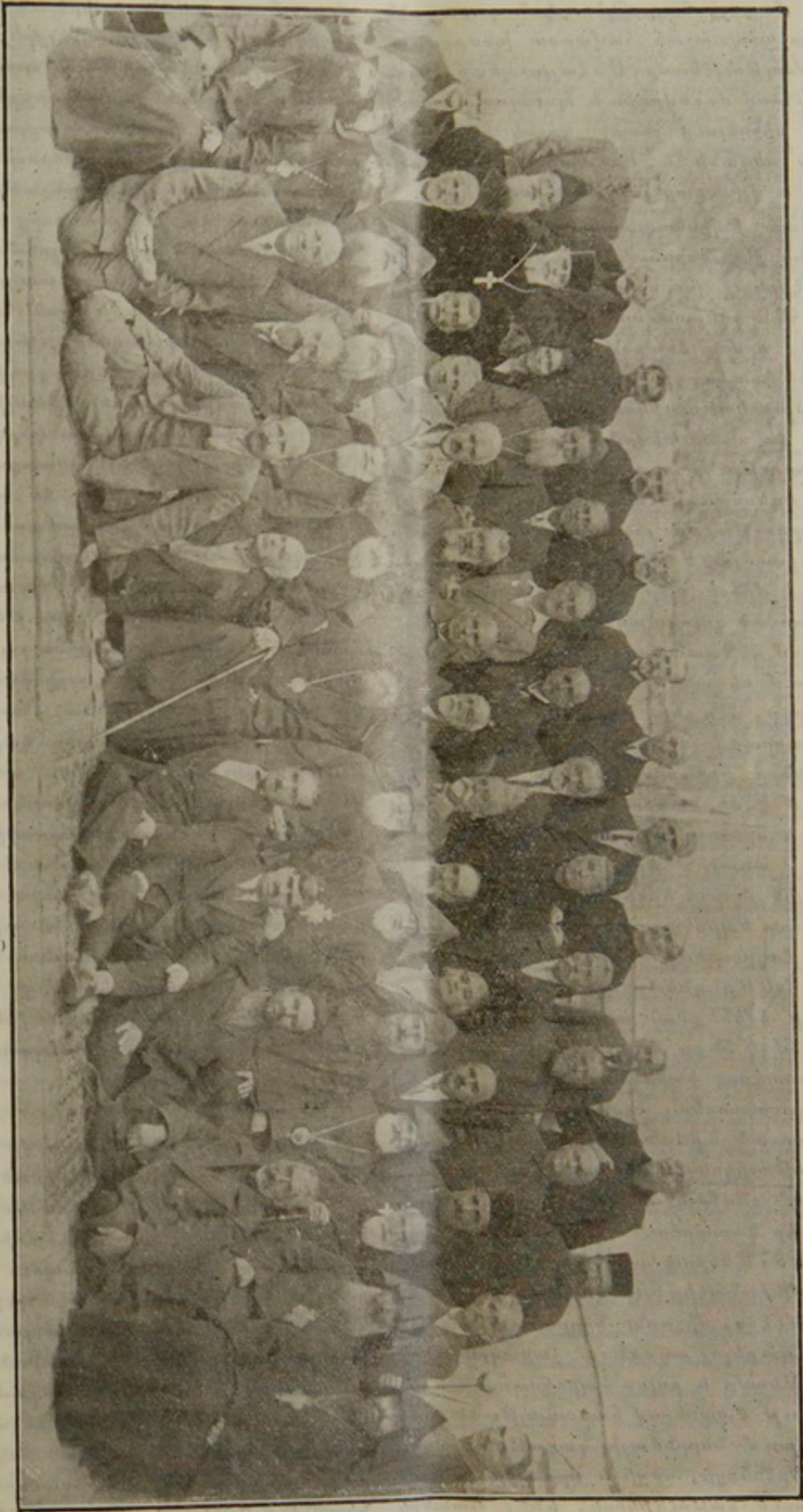
կոպոսներին, կրկին քուէարկութեամբ ընտրեց երկու հոգի եւ՝ Տ. Տ. Արտակ եւ Արսէն եպիսկոպոսներին, որով լրացաւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի չորս հոգեւորական անդամների թիւը:

Նորընտիր Հայրապետը ժողովը փակուած յայտարարելուց յետոյ՝ բոլոր պատգամաւորները կարգաւորուած են դուրս գալու Տաճարից եւ նորընտիր Հայրապետին առաջնորդելու գէպի Վեհաբան: Նրանց խմբովին երգած «Էջմիածինն ի չօրէ եւ լոյս փառաց ընդ նմա» շարականի հետ խառնուած էին հաղարար հաւատացեալ ժողովրդի կեցցէներին, ուրախութեան եւ բարեմաղթութեան բացականչութիւնները, վանքի բոլոր զանդերի աւետաւոր զօրանջիւնը. իսկ նորընտիր Հայրապետը, չըջպատուած ժողովրդի յորձանքից պաշտպանող պատգամաւորներով եւ եպիսկոպոսներով, խորապէս յուզուած, աչքերը խոնարհած՝ յամբաքալ հետեւում է հանդիսաւոր երթին, աջ եւ ձախ օրհնելով իրեն ողջունող ժողովրդին:

Ե.

Ամբողջ պատգամաւորութեան եւ միաբանութեան միասիրտ ցանկութեամբ նորընտիր Հայրապետի օծումն էլ պէտք է կատարուէր հէնց հետեւեալ օրը, նոյեմբերի 13-ին որ կիրակի էր: Այլ եւս ժամանակ չկար բեմում դրուած սեասքող հայրապետական աթոռի սոյն բարձման արարողութիւնը եւ նոր հայրապետի անուան առաջին յիշատակութիւնը յատուկ պատարագով եւ հանդիսաւորութեամբ կատարել, այլ նոյն երեկոյեան ժամերգութեան ժամանակ «Աստուծոյ»-ից առաջ՝ Կիրակի առաւօտեան ժամը 11-ին ամբողջ պատգամաւորութիւնը եւ միաբանութիւնը զգեստաւորուած սպասում էր Վեհի երեւոյն՝ գէպի Տաճար առաջնորդելու. Վեհի յատուկ ցանկութեամբ ամպհովանի եւ այլ հանդիսաւորութեան պարագաներ չկային: «Շրաշափառ» եւ «Ուրախ լիք ս. եկեղեցի» շարականներով հայրապետն առաջնորդուեցաւ գէպի Տաճար. այստեղ՝ Իջման սեղանի առաջ՝ սովորական «Ուրախ եղէ հա» սաղմոսից յետոյ՝ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս՝ իբրեւ նորընտիր Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի աւագագոյն ան-

ԳԻՄՆԱԲ ՍԿՈՒԼՆԵՐԻ ՊԵՏՐՈՒԱՐԻ ՊԵՏՐՈՒԱՐԻ ՍԿՈՒԼՆԵՐԻ

դամ՝ մատուց հայրապետական գաւազանն ու խաչը պատշաճ համաժողովուրդով եւ բարեմաղթութեամբ: Ս. Հայրապետը Պահպանիչ»-ով ժողովրդին և պատգամաւորութեան օրհնելուց յետոյ՝ ծուռի խոնարհեց իջման սեղանի և Աւետարանի ու Խաչի առաջ և զլիսաբաց լռելեայն աղօթեց:

Ապա եպիսկոպոսական ամբողջ դասը առաջնորդեց նորընտիր Ս. Կաթողիկոսին Ս. Գէորգայ խորանը զգեստաւորուելու, նորա հետ զգեստաւորուեցան և 12 եպիսկոպոս, որոնց ձեռքով և պիտի կատարուէր օծման կարգը: Պատարագիչը ինքն էր՝ նորընծայ կաթողիկոսը, որ հանդիսաւորելից և աւագ սեղանի առաջ լուսաման արարողութիւնը կատարելուց յետոյ, տանն երկու զգեստաւորուած եպիսկոպոսներէ առաջնորդութեամբ բարձրանում է սեղան մատուցանելու Ս. Պատարագը, որ կատարուում է մինչև «Զի ողորմած և մարգասէր ես Աստուած գոյով» աղօթքը: Այստեղ ընդհատուում է Պատարագը և նորընծան ծուռի է չոքում սեղանի առաջ, երեսը գէպի ժողովուրդը, ձեռքերը աղօթողի կերպով վեր բարձրացրած. զգեստաւորուած եպիսկոպոսները շրջապատում են նորան եւ սկսում է ձեռնադրութեան կարգը: Յուզիչ է և սրտաշարժ յատկապէս երկու տեսարան. առաջին՝ երբ «Աստուածային եւ երկնային շնորհ» երգից և մաղթանքից յետոյ՝ բոլոր եպիսկոպոսները ձեռները դնում են Ս. Հայրապետի գլխին և միասին աղօթում. «Մեք դնեմք ձեռս ի վերայ սորա և դուք ամենեքեան աղօթս արարէք...» Աղօթում է ինքը Հայրապետը, աղօթում են ձեռնադրող եպիսկոպոսները և հրաւիրում հաւատացեալ ժողովրդին աղօթելու, որ Աստուած արժանաւոր կացուցանէ նորան կաթողիկոսութեան սրբազան կոչման: Երկրորդ՝ «Ողջոյն»-ից առաջ բուն օծման կարգն էր կատարուում. աւագագոյն եպիսկոպոսը Ս. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս ըստանալով միւռոնակիր եպիսկոպոսից աղաւնին, թափում է ս. միւռոնը նորընծայի գագաթին «Առաքելոյ աղաւնոյ» շարականի երգակցութեամբ և բոլոր եպիսկոպոսներն իրենց բութ մատներով ճառագայթաձև խաչ են նկարում նորընծայի գագաթին, ասելով. «Օրհնեսցի, օծցի և սրբեսցի գագաթ Տէր Խորէն կաթողիկոսի, ևն»: Շատերի

աչքում արտասուք է երևում, և ժողովուրդը, որ ծայրէ ի ծայր լցրել է եկեղեցին, ծովի յորձանքի նման տատանում է սրտով, հոգով և յառած աչքերով մասնակից լինելով կատարուող սրբազան արարողութեան: Ապա Ս. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս լուսարարապետի պաշտօն կատարող Ս. Արիստակէս եպիսկոպոսից ստանալով հայրապետական քողը, ձգում է գլխին, կապում կոնքերը, ձեռքը տալիս հովուականական գաւազան ի նշան նորա բարձրագոյն, առաքելական իշխանութեան: Այս բոլորից յետոյ ձեռնադրող եպիսկոպոսները համբուրում են օծեալի գագաթը և ողջոյնը հաղորդում ըստ կարգին:

Պատարագից յետոյ՝ պատգամաւորութիւնը, միաբանութիւնն ու դպիրները, երգչական խումբը «Շրաշափառ Աստուած» շարականով եւ նոյն հանդիսաւորութեամբ նորընծային առաջնորդեցին Վեհարան: Ժողովրդի ողևորութեան, ցնծութեան աղաղակներին և օովացիաներին՝ չափ ու սահման չկար: Մեծ ջանք և աշխատանք պէտք էր գործադրել՝ նորընծայ հայրապետին պաշտպանելու եւ թափօրը կարգաւորութեամբ շարունակելու համար. ամէնքը կամենում էին տեսնել, համբուրել աջը, քրդանցքները, ծուռի չոքել առաջին օրհնութիւնը ստանալու: Վեհարանում նորընծան առաջնորդուեցաւ «ծաղկեայ» դահլիճը, բազմեցւելով հայրապետական աթոռի վերայ, «Այսօր քահանայապետ ճշմարիտ» շարականը երգելով: Հանդէսը վերջացաւ Ս. Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով և օրհնութեամբ և ներկաների՝ նորապսակ կաթողիկոսի աջը համբուրելով:

Կարգադրիչ Յանձնաժողովի հսկողութեամբ այդ օրը պատրաստուած էր հանդիսաւոր ճաշկերոյթ պատգամաւորութեան, միաբանութեան և պատուաւոր հիւրերի համար, մօտաւորապէս 200 հոգու: Առհասարակ Յանձնաժողովը՝ նախագահութեամբ Ս. Գէորգ արքեպիսկոպոսի և անդամութեամբ Արտակ և Վրթանէս եպիսկոպոսների, մեծ աշխատանք է ունեցել պատգամաւորների ընդունելութեան, նրանց բնակարանի եւ սննդեան կանոնաւորութեան նկատմամբ. բայց նախամտածուած կարգաւորութիւն էր նկատուում յատկապէս ընտրութեան և օծման

օրերին, որոշուած էր ամենքի նստելու տեղը, որոշուած էր բաժակաճառերի կարգն ու խօսողների անձնաւորութիւնները: Օժման օրը բարձր ամբիոնի վերայ առանձին սեղան էր պատրաստուած եւ նորապսակ Հայրապետի համար: Պատգամաւորներն ու բոլոր սեղանակիցները նստած իրենց տեղերում՝ սպասում էին Վեհի գալտեան. երբ ներս մտաւ իւր չքախմբով, ամենքը ոտքի կանգնած՝ զլուս եւ խոնարհեցնում իրենց ողջոյնն ու յարգանքը յայտնելով: Սեղանի օրհնութիւնից յետոյ՝ բազմում է Հոգեւոր Տէրը իւր աթոռի վերայ. յետեւում կանգնած է զաւագանակիւր՝ բարձր բռնած հայրապետական սովորական զաւագանք. սեղանի երկու կողմից կանգնած են մի մի սպասաւորող վարդապետներ, առաջակողմը կարմրագլետ «չաթիւրները» գնդակազլուխ զաւագաններով: Առաջին բաժակը Լիւնի պատգամաւոր Արշակ Չօպանեան առաջարկում է նորապսակ Հայրապետի արեւատութեան և բարեբաստիկ հովուապետութեան համար. երկրորդ բաժակը Ս. Հայրապետն առաջարկում է Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան հաստատութեան և բարգաւաճման, երրորդ բաժակը դարձեալ Ս. Հայրապետը առաջարկում հայ ժողովրդի, իւր հաւատացեալ հօտի բաղգաւորութեան. չորրորդ բաժակաճառն արտասանուած է Փարիզի պատգամաւոր Լեւոն Կիւմիւշկերտանի կողմից՝ Մայր Աթոռի և նորա միաբանութեան հաստատութեան և պայծառութեան համար. հինգերորդ բաժակն առաջարկում է Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս՝ որպէս պատասխան վերջին կենացի՝ պատգամաւորութեան կենացը: Ս. Հայրապետի խօսելուց առաջ ձայնեղ քահանաներից մէկը մօտեցած նորա սեղանին երգում է «Օրհնեա Տէր», և ամենքը ոտքի են կանգնում լսելու Հայրապետի օրհնութեամբ և բարեմաղթութեամբ ցօղուած խօսքերը: Իւրաքանչիւր բաժակաճառից յետոյ՝ երգում է պատշաճ երգ ձայնաւոր երգիչների կողմից երգեհոնի նուագակցութեամբ: Սեղանակիցների տրամադրութիւնն ու ոգեւորութիւնը բարձրանում է հետզհետէ և համակում ամենքին. ոտքի է կանգնում Ս. Հայրապետը, ոտքի են կանգնում ամէնքը. օրհնում է նա ամենքին և բարձրանում եպիսկոպոսների ուղեկցութեամբ իւր Վեհարանը հանգստանալու:

Զ.

Սորանով վերջացած էր տօնակատարութիւնը, բայց վերջաւորուած էր դեռ ևս Ազգային-եկեղեցական Ժողովի դրադմունքը. նա մի վերջին պարտք ևս ունէր կատարելու, իւր շնորհակալութեան խօսքն ասելու հանդէպ Հայաստանի Խորհրդային կառավարութեան, որի բարեհաճ վերաբերմունքից և ընծայած դիւրութիւններից էր կախուած մեծ մասամբ ժողովի յաջող ընթացքը: Մեր եկեղեցական պատմութիւնը շատ յաճախ արձանագրած ունի ընտրութիւնների ժամանակ եղած բռնութիւններն ու միջամտութիւնները ոչ միայն օտար տիրող իշխանութիւնների, այլ նոյն իսկ հայ թագաւորների կողմից, ցարիզմի ժամանակ, թէև որոշ չափով կանոնաւորուած էր ընտրութեան գործը «Պալատենիա»ով, բայց հազուադէպ էին կողմնակի ազդեցութիւններ, թողում ասել, պարտաւորութիւն էր երկու հոգի ընտրել, և կայսրը որին կամենար, նրան էլ կը հաստատէր: Երկար դարերից յետոյ՝ Ազգային-եկեղեցական Ժողովը իւր ազատ քուէներով ընտրում էր իւր եկեղեցու պետին, իւր կամքով անմիջապէս օծել տալիս միակ ընտրեալին և բազմեցնում զահի վերայ: Սա պատմական բարձր գնահատութեան արժանի մի երեւոյթ էր, որի համար Ազգային-եկեղեցական Ժողովը երախտապարտ է մեր կառավարութեան:

Այսօրուայ երեկոյեան եւ վերջին նիստի զբաղմունքն էր մարմնաւորել այն միտքն ու զգացումը եւ ձեւերայել կառավարութեան մատուցանելիք շնորհակալութիւնն ու ուղերձը: Կարգացում է ատենապետութեան պատրաստած զրութիւնն այս առթիւ, որ փոքրիկ փոփոխութիւններով ընդունուած է և յանձնարարում ատենապետութեան Ժողովի կողմից ներկայացնել կառավարութեան:

Նիստի վերջում երևում է Ս. Հայրապետը, շնորհակալութիւն յայտնում և օրհնում բոլոր պատգամաւորներին և նրանց ուղարկող հաւատացեալ ժողովրդին:

Ապա յայտարարում է Ազգային-եկեղեցական Ժողովը փակուած:

Ս. Էջմիածին

ԱԿԱՆԱՏԵՍ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

Քենդրադիի Արևելահայկազոստան

30 Դեկտեմբեր, 1932

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱԳԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԵՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ ՀԱՅՈՅ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ

Ամենայնազգիյի եւ Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս

Ի մուտս նոր տարւոյ եւ ի յուշ մեր այցելութեան յերուսաղէմ, կը փափարիմ իմ կողմէ, եւ որչափ որ կրնամ ներկայացնել՝ Անկլիրան եկեղեցւոյ կողմէ ընդհանրապէս, յայտնել Ձեզի, Հայ Եկեղեցիին եւ Ազգին, սրտազին ողջոյններս եւ հաւատալիք աղօթքներուս՝ վասն աստուածային օրհնութեան եւ առաջնորդութեան Սուրբ Հոգւոյն:

Թոյլ տուէր որ յաւելում նաեւ թէ՛ ամենամեծ գոհունակութեամբ տեղեկացած եմ նորին Ս. Օժու-թեան Տ. Խորէն Ս. Արքեպիսկոպոս Մուրատէջեանի ընտրութեանը՝ իրեն ծայրագոյն Պատրիարք եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց ի Ս. Էջմիածին, եւ շատ երախտազէտ պիտի լինէի, եթէ հաճէիր հաղորդել իրեն իմ եղբայրական ողջոյններս եւ անկեղծ մաղթանքներս, որպէսզի Աստուծոյ օրհնութիւնը հովանաւորէ զինքը՝ իր բանաւոր հօտը հովուելու իր պարտականութեանց կատարման միջոցին:

Փառք կուտամ Աստուծոյ, որ Հայաստանեայց եկեղեցին, իր այնչափ տուայտանքներէն վերջը, ի պտուղ իր երկարատեւ հաւատարմութեան դարձեալ կ'ունենայ պատեհութիւն՝ իր ազգային նկարագիրը յայտնաբերելու իր իսկ հայրենիքին մէջ: Շեղծել՝ Աստուած իրեն բաւականութիւն՝ դարձեալ առաւելագոյն չափով իր նպատակը բերելու Քրիստոսի Դատին, բովանդակ աշխարհին մէջ:

Շնորհապարտ եմ այն քարեացակամութեան համար, որով Ձեր Ամենապատուութիւնը ընդունած է երուսաղէմի Անկլիրան նոր եպիսկոպոսը, Ինձ ծանօթ է, թէ այս քարեացակամութիւնը որչափ գնահատուած է իր կողմէ եւս:

Ուրախ եմ իմանալով թէ Ձեր ուսանողներէն երկուրը կը շարունակեն իրենց դպրոցական ընթացքը Լոնտոնի մէջ, եւ Ձեր Ամենապատուութեան թոյլատուութեամբ Կանոնիկոս Պրիմէն կը շարունակէ նոյնպէս դասախօսել Ձեր Աստուածաբանական ձեւարանին մէջ:

Ձեր ամենապատուութեան եղբայր սիրեցեալ ի Քրիստոս

ԿՈԶՄՈՍ ԿԱՆԹՈՐ

ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ, ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ,
ԲԵՄԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

Յ. Անցեալ Յունի. ամսոյ ընթացքին Սուրբ Աթոռոյ Տեօփէն Ժողովը երկու անգամ գումարուեցաւ եւ դրադեցաւ կալուածական, վարչական եւ մատակարարական եւ շինուածական տնօրինութիւններով, իսկ իրեն հոգեւոր գերագոյն տաեան՝ մէկ անգամ, եւ նկատի առաւ իր օրակարգի վրայ գտնուած ամուսնական եւ փառանգական խնդիրները:

Յ. Կիր. Յունի. 1, Նոր Տօմարի ամանորին առթիւ Սրբազան Պատրիարքը, ըստ սովորութեան, շնորհաւորական նամակ եւ այցաքարգեր ուղղեց Բարձր Դատաւարութեան, կառավարական պաշտօնէից, հիւպատոսներու եւ Սուրբ Աթոռոյ հետ յարաբերութեան մէջ եղող եւրոպական Տուներու եւ Հաստատութեանց:

Յ. Բշ. Յունի. 2, Գերմանական նոր հիւպատոսը, Պ. Ուոլֆ, լիով հիւպատոսին հետ պատուոյ առաջին այցելութիւնը տուաւ Ս. Պատրիարք Հօր:

Յ. Դշ. Յունի. 3, ըստ Հին Տօմարի, վաղիւ տօն լինելով Դատի Աստուածահօր եւ Յակոբայ Տեառնեղբոր, Ս. Աթոռոյ եւս աւանդական տօնախմբութեան առթիւ, այս երկկոյ կատարուեցաւ հանդիսաւոր նախատօնակ Ս. Պատրիարքը, հակառակ քանի մը օրերէ ի վեր ցրտառութեան պատճառաւ տկարացած ըլլալուն՝ նախագահեց արարողութեանց, ճշաշարժաւոր թափօրով իջնելով ի Մայր Տաճար. բայց այս իսկ պատճառաւ իր անհանգստութիւնը աւելի շեշտուելով, բժշկական տնօրինութեամբ հարկադրուեցաւ այսուհետեւ քանի մը շաբաթներ զօրս չլինել իր մասնատնակէն, եւ չկրցաւ ներկայ գտնուիլ ոչ աւագ տօներու եւ ոչ ալ Ս. Երեմիան տօնի եկեղեցական պաշտամունքներուն: Այս ցաւալի պատահումին հետեւանքով տեղի չունեցան թէ՛ Տեառնեղբոր եւ թէ՛ Որդւոց Որոտման տօներու առթիւ աւանդական հանդիսաւոր ընդունելութիւնները:

Յ. Եշ. Յունի. 5, Ս. Աթոռոյ տօնին առթիւ հանդիսաւոր պատարագ մատոյց Տնօրէն Ժողովոյ ատենապետ Տ. Սմբատ Սրբազան, եւ քարոզեց Հայ-Երուսաղէմի հոգեւոր, պատմական եւ ազգային նշանակութեան վրայ:

Յ. Եր. Յունի. 7, երէկ երկկոյեան մեծահանդէս նախատօնակէն վերջ, այսօր եւս, ի տօնի Ս. Ստեփանոսի, կատարուեցաւ նախասարկաւոր յիշատակին նուիրուած սրտագրաւ պաշտամունք: Ս. Աթոռոյ սարկաւագունք եւ ուրարակիրք, սաղաւարտեալ եւ ոսկեհոռ շապիկներ հագած, շքաւորեցին արարողութիւնները, մինչ երկցազոյն միարաններէն երկուքը, Տ. Գէորգ եւ Տ. Յակոբ վարդապետներ, սարկաւագօրէն զգեստաւորուած, խնկարկեցին ատեանի հանդիսութեանց միջոցին: Ս. Ստեփանոսի

մատրան մէջ, որ Ս. Յակոբայ Տաճարին յարակից ամենէն հիւնաւորաց մէկ մասն է, պատարագեց ժառանգաւորաց զպրոցի Տեսուչ Տ. Տիրան վարդապետ Յետ ժամերգութեան, սարկաւազունք ընդունեցին Ս. Պատրիարք Հօր օրհնութիւնը և միարանութեան շնորհաւորութիւնները:

Յ. Կիր. Յունւ. 8, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ուր քարոզեց Տ. Պարգեւ վարդապետ, անդրադարձութեամբ Ս. Ստեփանոսի տոնին:

Յ. Բշ. Յունւ. 9, ի տօնի սրբոց առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի, ըստ աւանդութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի Աւագ Խորանի վերնայարկ որմամէջ երկու մատուռներէն Ս. Պետրոսի անուան նուիրուածին մէջ. միւսին մէջ, որ նուիրուած է յանուն Սուրբ Պօղոսի, պատարագ կը մատուցուի ընդհանուր առաքելոց տօնի օրը:

Յ. Դշ. Յունւ. 10, երէկ երեկոյի մեծահանդէս նախատանակէն վերջ, այսօր կատարուեցաւ Որդւոց Որոտման մեծաշուք տօնախմբութիւնը: Դիւսադրի սեղանին առջեւ հանդիսիւ պատարագեց Պատրիարքական Փոխաւորդ Տէր Մկրտիչ Սրբազան Աղաւունքի, որ եւ քարոզեց՝ իրենց մանկութենէն Գրիստոսի փրկութեան դազափարին նուիրուած Զերեթեան եղբայրներու կեանքի խորհուրդին վրայ:

Յ. Դշ. Յունւ. 11, Տպագրիչ, ծալիչ և կարիչ երեք եղբարաւոր մեքենաները, զորս, ի յիշատակ հանգուցեալ Արթուրի Յովակիմեանի, իր պարագաները նուիրած էին Ս. Աթոռոյ, Գերմանիայէն գնուած, այսօր վանք յանձնուեցան:

Յ. Ուր. Յունւ. 13, ըստ Հին Տօմարի տաւրմուտի առթիւ, բոլանդակ Միաբանութիւնը և աշակերտներ սրբազան եպիսկոպոսոց առաջնորդութեամբ ամանորական շնորհաւորութեան այցելութիւն տուին Ս. Պատրիարքին, որ պարտաւորուեցաւ ընդունիլ զիրենք իր մասնասնեակին մէջ: Սմբատ Սրբազան յանուն ամէնքին բարեմաղթական ուղերձ մը կարդաց. աշակերտք երգեցին, որմէ վերջ Ն. Ամենապատուութիւն փոխադարձ շնորհաւորութեան եւ օրհնութեան հակիրճ խօսքէ մը յետոյ ամէնուն օրացոյց բաշխեց:

Նոր Տարւոյ առթիւ զպրոցական հանդէսներ կատարուեցան Թարգմանչաց վարժարանի և Ժառանգաւորաց սաներուն կողմէ, ի ներկայութեան Տեսուչ և ուսուցիչ վարդապետներու:

Տ. Սիւն վրդ. այսօր Յօսպէ մեկնեցաւ, Նոր Տարւոյ առթիւ պատարագելու և Աղգ. վարժարանի ամանորական հանդէսներուն նախագահելու համար:

Յ. Շր. Յունւ. 14, ըստ տեղական յատուկ սովորութեանց, տարեմուտի առթիւ մասնաւոր պաշտամունք կատարուեցաւ եւ Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ:

Յետ ժամերգութեան, Լուսարարապետ Տէր Մեսրոպ Սրբազան յանուն Ս. Պատրիարքին պատրիարքարանի դահլիճին մէջ ընդունեց ամանորական շնորհաւորութեան այցելութիւնները:

Յ. Կիր. 15 Յունւ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի Հայկական Գողգթի վերնատան մատուռին մէջ, ուր Տ. Հայկազուն վրդ. քարոզեց քրիստոնէական կրօնի բարոյական գերազանցութեան վրայ:

Յ. Դշ. 18 Յունւ. ըստ Հին Տօմարի՝ Ս. Ծննդեան ծրագալոյցի առթիւ, միարանութիւն եւ աշակերտք աւանդական հանդիսաւորութեամբ, ընկերակցութեամբ ձիաւորեալ ոստիկաններու, առաւօտուն, պաշտօնական գնացքով մեկնեցան դէպի Բեթղեհէմ, հանդիսապետութեամբ Տ. Սմբատ Սրբազանի: Կէս ճամբան, Յունաց Ս. Եղիայի վանուց առջեւ, թափօրը զիմաւորուեցաւ Բեթղեհէմի թաղապետութեան անդամներէն, իսկ Բեթղեհէմի մէջ, Ս. Ծննդեան տաճարի հրապարակին վրայ, Բեթղեհէմի կառավարիչն եւ ոստիկանապետն եւ ամէնազգի ժողովուրդի խումբ բազմութենէ: Հոն կազմուեցաւ փառահեղ թափօրը, որ Քորհուրդ մեծ եւ առնչելի շարականին երգեցումով մտաւ Ս. Ծննդեան մայրավանքը. Հայոց բաժնի տեսչարանին մէջ հանգստանալէ և տեղական կառավարութեան ներկայացուցիչներն ընդունելէ յետոյ, կէս օրէ վերջ, ժամը 2ին, թափօրը վերակազմուեցաւ և շրջապատուով մտաւ Ս. Ծննդեան տաճարը, ուր Ս. Այրին վրայ երկրպագութեան ուխտ կատարելէ վերջ առնթնբակաց Ս. Աստուածածնի հայկական սեղանին առջեւ, ժամերգութիւն կատարուեցաւ և Ս. Այրին մէջ մատուցուեցաւ ճրագալոյցի պատարագ: Առջին, երեսուղէմի մէջ, ճրագալոյցի ժամերգութիւն կատարուեցաւ եւ պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի եւ Ս. Հրեշտակապետի եկեղեցոյ մէջ:

Յ. Եշ. 19 Յունւ. ի տօնի Ծննդեան և Աստուածայանութեան, առաւօտեան և գիշերային ժամերգութիւն կատարուեցաւ Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան տաճարին հայկական բաժնին մէջ, միարանութիւն և ժողովուրդ Քառք ի բարձունքի հրեշտակային օրհնութիւնը սրտաթունդ ոգևորութեամբ երգեցին Ծննդեան Այրի լիմափոր մատուռին մէջ. յետոյ, իրաւունքի պատարագի մատուցումէն և Զորհնէքի կարգէն վերջ, Տ. Սմբատ Սրբազան Ս. Այրին սեղանին վրայ մատոյց հանդիսաւոր Ս. Պատարագ և աղոթ քարոզով մը պանծալուց Աստուածայանութեան խորհուրդը աւետարանական պատմութեան մատնանշած վայրին վրայ նոյն իսկ:

Նոյն առաւօտուն, միւսեղն առթիւ, ժամերգութիւն կատարուեցաւ եւ Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարին և Ս. Յակոբեանց մայր տաճարին մէջ, ուր պատարագեց Տ. Վրթանէս վրդ. և Տ. Մեսրոպ Սրբազան Ս. Ծննդեան խորհուրդին վրայ խօսեցաւ:

գեղեցիկ քարոզ մը: Ըստ հին սովորութեան, ճրագայոյցի ժամերգութեան և պատարագի երգեցողութիւնները, երէկ երեկոյ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին և այս առաւօտ Ս. Յակոբեանց տաճարին մէջ, ոգևորութեամբ կատարեցին երուսաղէմացի ժողովուրդին երգեցիկ զբոյրները:

Առաւօտեան ժամը 9 ին. Միաբնակները Տ. Սմբատ Սրբազանի գլխաւորութեամբ դառնալով Բնիկնէմէ երգածայն թափօթով ելաւ պատրիարքարան, և յանուն Ս. Պատրիարքին ընդունուեցաւ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի կողմէ:

● Ուր. 20 Յունի. մեր ննդեան տօնի երկրորդ օրը, ըստ սովորութեան, հանդիսական գնացքով Ս. Պատրիարքը Հօր շնորհաւորութեան այցելութեան եկան, Յունաց Պատրիարքարանի կողմէ՝ «խնդական եպիսկոպոսներ, ուր վարդապետաց ընկերակցութեամբ, Լատինաց պատրիարքը՝ երկու եպիսկոպոսաց հետ, Ֆրանչիսկեանց մեծաւորը՝ առաջաւորաց ժողովոյ բոլոր անդամներուն ընկերակցութեամբ, Իրացականութեան Անկլիքան եպիսկոպոսին՝ Իր փոխանորդը, երկու քահանայից հետ, Դպտուց, Ասորւոց, Հապէշներու, Հայ և Յոյն կաթողիկոսներու հոգեւորականները, Սիոնի գերման կաթողիկոս Բենեդիկտեանները եւ իսլամ երեկները: Ամէնքն ալ Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ և Տնօրէն ժողովոյ ատենապետ Տ. Սմբատ Սրբազաններու եւ վարդապետաց կողմէ ընդունուեցան և պատուաւորուեցան պատրիարքարանի դահլիճին մէջ:

● Շր. 21 Յունի. Տ. Դարեգին վրդ. Հրանդ սարկաւագի հետ մեկնեցաւ Գաղա, իսկ Տ. Դաւիթ վրդ. Կարապետ սարկաւագի հետ Ամման Անդր-Յորդանանու, Ս. ննդեան տօնի առթիւ հոգեւորապէս մխիթարելու համար Նոյն տեղերու ժողովուրդները:

● Կիր. 22 Յունի. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ի Ս. Յարութիւն. — Ս. Պատրիարքը Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Սմբատ Սրբազանի, գնաց Երէքով, առաջական օգափոխութեան մը համար յարմարութիւններ հնչելու նպատակաւ:

● Դշ. 24 Յունի. Ս. Պատրիարքը Տ. Կիւրեղ և Տ. Գեղամ վարդապետներու ընկերակցութեամբ մեկնեցաւ Երէքով, ուր պիտի մնայ շարաթի մը հափ, տեղւոյն մեղով կլիմային մէջ անցընելու համար իր ապարքնումի չըջանը:

Նոյն օրը, իրենց տարեկան արշաւի պտոյտը կատարելու համար Երէքով մեկնեցան Ընծայարանի և Ժառանգաւորացի սաները, իրենց տեսուչներուն և հոգեւորական ուսուցիչներուն առաջնորդութեամբ, ընդ ամէնը 42 անձներ: Այցելիցին վանքադատանց այգին, եկիսէի պատմական աղբիւրը, Փորձութեան լիբան յունական վանքը և զազաթի չըջափակեալ սարահարթը, զոր աւանդութիւնը կը ցուցնէ իբր տեղի փորձութեան Յիսուսի, Յորդանանի գետափը, ուր

երգեցին մկրտութեան տաղերը և հոգեւոր պաշտամունք կատարեցին, և ամենէն վերջը Մեռեալ Ժօլը: Այս այցելութիւնը եղաւ շատ սգեւորեալ պայմաններու մէջ, և ամէնուն համար եղաւ քաղցր յիշատակի օր մը:

● Եշ. 26 Յունի. Անուանակոչութեան տօնի առթիւ, առաւօտեան ժամերգութիւնը Ս. Յակոբեանց տաճարի մէջ կատարուելէ վերջ՝ շրջափառով մուտք գործուեցաւ Ի Ս. Յարութիւն, հանդիսապետութեամբ Տ. Սմբատ Սրբազանի, որ Ս. Գերեզմանին վրայ հանդիսաւոր պատարագ մատուց և քարոզեց, բացատրելով թէ Քրիստոնէութիւնը հոգեկան լոյսի կեանքն է գերազանցապէս:

● Կիր. 29 Յունի. Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Տաճարին աւագ սեղանը. պատարագին էր Տ. Սիոն վրդ. Գարդեց Տ. Զգօն վրդ. Նիւթ ունենալով Օրէնք և Շնորհ:

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սիւնիք

Վոնմ. Տիար Գալուստ Կիւլպէկեան ամսաքերթիս հրատարակութեան եւ բարգաւաճման ինպատակով 5,000 մեռնի: Մեծանուն նուիրատուն կը յայտնեն մեր խորին շնորհակալութիւնը:

Կիւլպէկեան Մասնագրաւորին Մրցոց Յակոբեանց

Շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք Վանուց Մասնագրաւորին նուիրած հետեւեալ զիւրեր:

1. Վանք, Հերոսը: — Տիգրան Զեօկիւրեան: Հրատարակութիւն «Նախնական Գրագիտութեան Բարեկամներու», թիւ 7: — Հրատարակչներուն կողմէ:
1. Ինչպէս Վարկ Արդի Կեանքը. — Հրատարակութիւն «Վասակ» շաբաթաթերթի, թիւ 1: — Հրատարակութեան կողմէ:

ՍԻՈՆ-Ի ՆԻՒ-ԵՈՐԲԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Կը խնդրուի Նիւ-Եորքի քաղաքի մեր յարգելի բաժանորդներէն, որ ներկայ 1933 տարին սկսեալ բարեհաճին վճարել ՍԻՈՆԻ իրենց տարեկան բաժնեգինները եւ բոլոր առկալիս հաշիւները՝ ընկալագրի փոխարէն՝ ՍԻՈՆԻ նոր գործակալ Մեծ. Տիար Տ. Սիւրամարգի, որուն հասցէն է.

Mr. D. SIRAMARK
241 E. 24th St.
NEW-YORK, N. Y. (U. S. A.)